

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Merrilee H. Salmon

Μπορούμε άραγε να εξετάσουμε τις δραστηριότητες των ανθρώπων, τις κοινωνικές τους σχέσεις και τις δομές των κοινωνιών στις οποίες ζουν, με τις ίδιες τεχνικές και μεθόδους που έχουν υπάρξει τόσο γόνιμες στον τομέα των φυσικών και βιολογικών επιστημών; Είναι δυνατόν να υπάρξει μια *επιστήμη* της ανθρώπινης συμπεριφοράς, κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών; Αυτό είναι το μείζον φιλοσοφικό ερώτημα όσον αφορά τις κοινωνικές επιστήμες. Έτσι, σ' αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις λεγόμενες κοινωνικές επιστήμες δίνοντας έμφαση στο ερώτημα κατά πόσο η ανθρώπινη συμπεριφορά μπορεί να μελετηθεί με τον τρόπο που οι επιστήμονες μελετούν τον υπόλοιπο φυσικό κόσμο.

Δεδομένου ότι μια επιστημονική μελέτη έχει πρωτίστως να κάνει με σχέσεις αιτιότητας, ένα ερώτημα άμεσα σχετικό με το κύριο θέμα μας είναι το πώς μπορεί να κατανοηθεί η αιτιότητα στον κοινωνικό κόσμο. Θα θεωρήσουμε, φέρ' ειπείν, τα ανθρώπινα όντα ως στοιχειώδεις αιτιακές δυνάμεις ικανές να διαμορφώνουν κοινωνικά έθιμα και πρακτικές, με σκοπό την ικανοποίηση των ατομικών και κοινωνικών αναγκών τους; Ή θα πρέπει ν' αντιμετωπίσουμε τους ίδιους ανθρώπους ως προϊόντα ιστορικών και κοινωνικών δυνάμεων οι οποίες καθορίζουν τις πεποιθήσεις και τις πράξεις τους; Οι θεωρητικοί της κοινωνιολογίας που κλίνουν προς την πρώτη άποψη ονομάζονται «ατομικιστές», ενώ εκείνοι που υποστηρίζουν τη δεύτερη ονομάζονται «κολεκτιβιστές» ή «ολιστές». Καμία από τις δύο πλευρές (αν και στην πραγματικότητα υπάρχουν πολλές διαφορετικές εκδοχές για την καθεμιά τους) δεν αρνείται τη φανερή αιτιακή αλληλεξάρτηση μεταξύ ατόμων και κοινωνιών. Παρ' όλα αυτά οι ατομικιστές και οι κολεκτιβιστές διαφωνούν ως προς τις έσχατες αιτίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς και συνεπώς διαφέρουν κατά πολύ μεταξύ τους, όταν περιγράφουν την ανθρώπινη φύση ή τη δημιουργία μιας κοινωνικής αλλαγής. Ενώ για τους περισσότερους

ατομικιστές την κυρίαρχη θέση κατέχει η ελεύθερη βούληση του ανθρώπου, ως δύναμη που επιφέρει αλλαγές μέσα σε μια κοινωνία, οι κολεκτιβιστές τείνουν να παραβλέπουν, ή και να αρνούνται, την αποτελεσματικότητα της ατομικής επιλογής στη διαμόρφωση των ανθρώπινων υποθέσεων. Σύμφωνα μάλιστα με πολλούς κολεκτιβιστές, πριν μπορέσουμε ν' αλλάξουμε οποιοδήποτε κοινωνικό, οικονομικό ή πολιτισμικό θεσμό, πρέπει να έχουμε σαφή αντίληψη της ιστορικής του εξέλιξης. Οι ατομικιστές, αντίθετα, δίνουν ελάχιστη προσοχή στην ιστορική εξέλιξη μιας κατάστασης, όταν αυτό για το οποίο κυρίως ενδιαφέρονται είναι η αλλαγή της κατάστασης αυτής.

11.1. Η ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Η διαμάχη για το αν η κοινωνική συμπεριφορά του ανθρώπου μπορεί ή οφείλει να μελετηθεί με επιστημονικό τρόπο αντανakλάται στη δυσχέρεια που παρουσιάζει η κατηγοριοποίηση των επιμέρους επιστημονικών κλάδων της κοινωνιολογίας, της οικονομίας, της πολιτικής επιστήμης, της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας και της ιστορίας. Σε πολλά πανεπιστήμια, οι ειδικότητες αυτές κατατάσσονται στις «κοινωνικές επιστήμες». Κατά τη διάρκεια των τελευταίων σαράντα ετών, πολλά τμήματα που πριν ονομάζονταν διοίκηση μετονομάστηκαν σε «πολιτική επιστήμη», για να επισημανθεί η αναγνώρισή τους των σκοπών και των μεθόδων της επιστήμης. Πειραματικοί ψυχολόγοι, πολλοί από τους οποίους είναι καλοί γνώστες της φυσιολογίας και της νευρολογίας θεωρούν το πεδίο τους ως τμήμα των «επιστημών της ζωής». Ορισμένοι ιστορικοί και ανθρωπολόγοι αρνούνται όμως αυτόν το χαρακτηρισμό, και θεωρούν ότι τα δικά τους πεδία μελέτης –ή τουλάχιστον το δικό τους έργο στα πεδία αυτά– έχει μεγαλύτερη σχέση με τις τυπικές «ανθρωπιστικές» σπουδές, όπως είναι η λογοτεχνία και η φιλοσοφία.

Η ετικέτα «επιστημονικό» χαίρει οπωσδήποτε ιδιαίτερας εκτιμήσεως στην κοινωνία μας. Οι επιστήμονες είναι αντικείμενο σεβασμού, και η εργασία τους χρηματοδοτείται αδρά από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Προπάντων η εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων θεωρείται από πολλούς ο καλύτερος τρόπος απόκτησης μίας αυθεντικής (αν και όχι αλάθητης) γνώσης του κόσμου. Όμως παρά αυτόν τον ευρέως διαδεδομένο θαυμασμό για την επιστήμη και τις μεθόδους της, δεν είναι εύκολο να οριστεί επακριβώς τι είναι επιστήμη ή επιστημονική μέθοδος. Η φύση της επιστήμης εξετάστηκε και συζητήθηκε στα τέσσερα πρώτα κεφάλαια αυτού του βιβλίου. Στο κεφάλαιο αυτό δεν θα επιχειρήσουμε να δώσουμε έναν ορισμό της επιστήμης, μιας και ο αναγνώστης θα έχει ήδη σχηματίσει μια επαρκή, έστω και κάπως ασαφή, ιδέα για το τι είναι επιστήμη. Αντ' αυτού, θα θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι στην έννοια της επιστήμης ανήκουν κάποια χαρακτηριστικά, όπως είναι οι νόμοι, η επαληθευσιμότητα, η πρόβλεψη, και οι διαφορών ειδών εξηγήσεις, που περιγράφονται σε προηγούμενα κεφάλαια.

Δεδομένου του κύρους και της αίγλης των όρων «επιστήμη» και «επιστημονικό», δεν φαίνεται να υπάρχει λόγος να μην επιδιωχτεί μια επιστημονική κατανόηση της ανθρώπινης κοινωνικής ζωής. Ένα από τα παλαιότερα επιχειρήματα ενάντια στη δυνατότητα μιας κοινωνικής *επιστήμης* είναι ότι δεν μπορεί να υπάρξει *επιστήμη* ατόμων με ελεύθερη βούληση. Εφόσον οι άνθρωποι δρουν βάσει της βούλησής τους χωρίς να καθορίζονται σ' αυτές τις εκούσιες πράξεις τους από τους νόμους που λειτουργούν στον φυσικό κόσμο, είναι αδύνατον, σύμφωνα με τους επικριτές, να πλησιάσουμε την ακρίβεια που αξιώνει κάθε σοβαρή επιστήμη στις προβλέψεις της για την ανθρώπινη συμπεριφορά. Τα ανθρώπινα όντα, σε αντίθεση με τα άτομα και τις αμοιβάδες, είναι έλλογα. Καταστρώνουν και πραγματοποιούν σχέδια, στοχάζονται την προώθηση των στόχων τους, αναθεωρούν τα αρχικά σχέδια με βάση έναν τέτοιο στοχασμό, αντικαθιστούν παλιούς στόχους με νέους και ακόμη αλλάζουν γνώμη «χωρίς προφανή λόγο». Πολλές φορές οι άνθρωποι είναι μάλιστα σε θέση να ανατρέψουν τις προβλέψεις της συμπεριφοράς τους αν τυχόν ενημερωθούν γι' αυτές. Σε κανέναν δεν αρέσει να θεωρείται εντελώς προβλέψιμος. Αν, για παράδειγμα, προβλέψει κάποιος μπροστά μου ότι θα παραγγείλω, ως συνήθως, παγωτό βανίλια, εγώ μπορεί και να παραγγείλω σοκολάτα μόνο και μόνο για να τον διαψεύσω, κι ας προτιμούσα βανίλια. Η προβλεψιμότητα των πράξεών μας έρχεται, όπως φαίνεται, σε αντίθεση με την αίσθηση που έχουμε ότι πράττουμε αυτόνομα και αυθόρμητα. Για πραγματολογικούς λόγους, οι κυβερνήσεις και οι επιχειρήσεις δεν θέλουν οι αντίπαλοί τους να θεωρούν τη συμπεριφορά τους ολότελα προβλέψιμη και έτσι όσοι κατέχουν θέσεις εξουσίας χρησιμοποιούν στρατηγικές για να διατηρήσουν τους αντιπάλους τους στην αβεβαιότητα. Προφανώς, η αξία που οι άνθρωποι αποδίδουν στον αυθορμητισμό μπορεί να παρεμποδίσει μια επιτυχή πρόβλεψη.

Χωρίς να αρνούμαστε τη δύναμη της ικανότητας ανατροπής των προβλέψεων ή τη δυνατότητα μιας ελεύθερης βούλησης, πρέπει να επισημάνουμε ότι η συνηθισμένη, καθημερινή κοινωνική αλληλεπίδραση των ανθρώπων επιτρέπει πολλές επιτυχείς προβλέψεις. Ο χαρακτηρισμός κάποιου ως «αξιόπιστου» δεν έχει την αρνητική χροιά του χαρακτηρισμού του ως «προβλέψιμου», η συμπεριφορά, όμως, που περιγράφουν οι δύο λέξεις είναι η ίδια. Όταν ζητάμε βοήθεια από έναν στενό φίλο, μπορούμε να υπολογίζουμε σε γενναϊόδωρη ανταπόκρισή του. Οι παραδόσεις και οι παραστάσεις περιμένουμε ν' αρχίζουν πάνω-κάτω στην ώρα τους. Τα καλά εστιατόρια μπορούν και προβλέπουν χοντρικά πόσες μερίδες θα χρειαστούν για να εξυπηρετήσουν τους πελάτες τους ένα συγκεκριμένο βράδυ. Ο παίκτης που βάζει το καλάθι της νίκης στο τελευταίο δευτερόλεπτο του αγώνα σίγουρα αναμένει της επευφημίες των συμπαικτών και φιλάθλων. Ακόμη και η φυσιολογική επιθυμία των ανθρώπων να ανατρέψουν προβλέψεις σχετικές με τη συμπεριφορά τους μπορεί να χρησιμοποιηθεί προς χάριν μιας επιτυχούς πρόβλεψης – όπως ακριβώς στις σφυγμομετρήσεις λαμβάνεται υπόψη η επιρροή της μόδας ή η γοητεία που ασκούν οι μειοψηφίες. Αν οι άνθρωποι ήταν εντελώς απρόβλεπτοι, η κοινωνική ζωή θα κατέρρεε ολοκληρωτικά.

Ο Τζον Στιούαρτ Μιλλ, ένας φιλόσοφος του δεκάτου ενάτου αιώνα απόλυτα πεπεισμένος ότι μπορεί να αναπτυχθεί μια επιστήμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών, επεδίωξε να αντιμετωπίσει τη δυσκολία της δημιουργίας αξιόπιστων προβλέψεων της ανθρώπινης συμπεριφοράς, παρακάμπτοντας κάθε άμεση αναφορά σε ερωτήματα σχετικά με την ύπαρξη ή μη της ελεύθερης βούλησης. Ο Μιλλ (1874) επισημαίνει ότι, ακόμα και στις φυσικές επιστήμες, οι ακριβείς προβλέψεις δεν είναι πάντοτε δυνατές. Διαχωρίζει τις «ακριβείς» επιστήμες –που έχουν τη δυνατότητα ακριβούς πρόβλεψης– από τις «μη ακριβείς», στις οποίες οι προβλέψεις είναι πολύ πιο αόριστες. Παράδειγμα ακριβούς επιστήμης είναι για τον Μιλλ η αστρονομία. Οι αστρονόμοι κάνουν αξιόπιστες προβλέψεις για τις θέσεις των πλανητών κατά τις διαφορές εποχές του έτους, για τις εκλείψεις του ήλιου και της σελήνης, ακόμη και για τις διαδρομές των κομητών.

Η παλιρροιολογία, αντίθετα, είναι πολύ λιγότερο ακριβής στις προβλέψεις της. Οι επιστήμονες από τον Νεύτωνα κι έπειτα έχουν καταλάβει ότι η σχέση μεταξύ παλιρροιών και φάσεων της σελήνης διέπεται από νόμους και ότι η επίδραση της κίνησης των ανέμων και της μορφής των ακτών και των ωκεάνιων βυθών επί των παλιρροιών ακολουθεί ορισμένες κανονικότητες. Αν και οι νόμοι που διέπουν τις κινήσεις των παλιρροιών είναι γνωστοί, οι ακριβείς προβλέψεις των παλιρροιακών κινήσεων δεν είναι πάντοτε δυνατές εξαιτίας των εναλλαγών των ανέμων και των ανωμαλιών των ακτών και των βυθών. Οι προβλέψεις για τις παλίρροιες δεν είναι μεν τόσο παρακινδυνευμένες όσο οι προβλέψεις για τον καιρό, επειδή όμως πολλές ελάχιστον αιτιακές δυνάμεις αλληλεπιδρούν και αλληλοενισχύονται, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το τι ακριβώς πρόκειται να συμβεί. Ο Μιλλ προσθέτει πως η παλιρροιολογία μπορεί να κάνει ακριβείς προβλέψεις κι ωστόσο κανείς να μην αρνείται πως είναι επιστήμη, επειδή δεν είναι τόσο ακριβής όσο η αστρονομία. Πιστεύει πως αν χρησιμοποιήσουμε τις μεθόδους των φυσικών επιστημών για ν' ανακαλύψουμε τις αιτίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς, μπορούμε να αναπτύξουμε μια *επιστήμη* της ανθρώπινης συμπεριφοράς η οποία να είναι τουλάχιστον τόσο ακριβής όσο η παλιρροιολογία. Δέχεται επομένως ότι η *ακριβής* πρόβλεψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν είναι δυνατή, αλλά αρνείται ότι τούτο αποτελεί εμπόδιο για την ανάπτυξη μιας κοινωνικής επιστήμης.

Ο ισχυρισμός του Μιλλ ότι για την επιστήμη δεν απαιτούνται απόλυτα ακριβείς προβλέψεις, ενισχύεται και από την ομολογία των σύγχρονων επιστημόνων ότι η αστρονομία και η φυσική δεν είναι τόσο ακριβείς όσο πίστευε ο Μιλλ. Παραδόξως, η αύξηση της ακριβείας των οργάνων μέτρησης, λ.χ. για τη μέτρηση της ακριβούς θέσης των φυσικών σωμάτων, συνοδεύθηκε από τη μείωση της ικανότητάς μας να προβλέπουμε την ακριβή θέση των σωμάτων. Με καλύτερα όργανα μέτρησης οι επιστήμονες βλέπουν ότι ακόμη και στις επονομαζόμενες ακριβείς επιστήμες η σημαντική εξάρτηση από τις αρχικές συνθήκες υπονομεύει τη δυνατότητα ακριβούς πρόβλεψης (βλ. Κεφάλαιο 6).

Ο Μιλλ πιστεύει ότι οι ανθρώπινες πράξεις έχουν την αιτία τους στις σκέψεις (πεποιθήσεις και επιθυμίες) των δρώντων. Θεωρεί ότι, όπως ακριβώς και στον υπόλοιπο φυσικό κόσμο, η παρατήρηση και –μέχρις ενός σημείου– το πείραμα είναι ο τρόπος για να μάθουμε τις τυχόν κανονικότητες που συνδέουν σκέψεις και συμπεριφορά. Φυσικά, στα πειράματα δεν πρέπει να μεταχειριζόμαστε τους ανθρώπους σαν άψυχα όντα: επιβάλλονται κάποια όρια για λόγους ανθρωπιστικούς. Ωστόσο πειραματικά όρια υπάρχουν και στις φυσικές επιστήμες: η αστρονομία και η γεωλογία βασίζονται στην παρατήρηση, όχι στο πείραμα, και δεν παύουν να είναι «επιστημονικές».

Η άποψη του Μιλλ για τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς μπορεί να ονομαστεί φυσιοκρατική, γιατί θεωρεί τις ανθρώπινες σκέψεις και τα συναισθήματα, καθώς και τις πράξεις που αυτά προκαλούν, ως μέρος του φυσικού κόσμου. Πιστεύει ότι τα ειδικά προβλήματα που συναντάμε στη σχεδιαζόμενη επιστήμη του ανθρώπου προκύπτουν από την πολυπλοκότητα του αντικειμένου της και δεν σημαίνουν ότι η μελέτη των ανθρώπινων όντων πρέπει να είναι ουσιαστικά διαφορετική από τη μελέτη της βιολογίας, της χημείας και της φυσικής. Ο Μιλλ πιστεύει πως είναι δυνατό να εξαχθούν επιστημονικές γενικεύσεις που να καλύπτουν ατομικές και κοινωνικές μονάδες, και ότι αυτές οι γενικεύσεις παρέχουν τη δυνατότητα να εξηγηθεί ικανοποιητικά η ατομική και η κοινωνική συμπεριφορά και να προβλεφθεί με αρκετά μεγάλη ακρίβεια.

Ακολουθώντας τη φυσιοκρατική παράδοση του Μιλλ, ο σύγχρονος φιλόσοφος Κ. Χέμπελ (C.G. Hempel) υποστηρίζει ότι η εξήγηση και η πρόβλεψη στις κοινωνικές επιστήμες έχουν την ίδια *λογική* δομή με αυτή των φυσικών και βιολογικών επιστημών (βλ. Κεφάλαιο 1). Με άλλα λόγια, οι πράξεις των ανθρώπων πρέπει να εξηγούνται μέσω της υπαγωγής τους σε νόμους όπως τα άλλα φυσικά φαινόμενα και ένας από τους στόχους της κοινωνικής επιστήμης είναι η ανακάλυψη των κατάλληλων νόμων.

Πολλοί μελετητές της ανθρώπινης συμπεριφοράς συμφωνούν με την εκτίμηση του Μιλλ και του Χέμπελ για τη δυνατότητα ύπαρξης μιας επιστήμης του ανθρώπου. Ο διαπρεπής κοινωνιολόγος Τζωρτζ Χόμανς (George Homans), για παράδειγμα, ενώ παραδέχεται ότι τα αποτελέσματα της κοινωνικής επιστήμης δεν είναι τόσο εντυπωσιακά όσο αυτά της σύγχρονης φυσικής, λέει:

Αυτό που κάνει την επιστήμη επιστήμη, είναι οι στόχοι της και όχι τα αποτελέσματά της. Αν στόχος της είναι να θεμελιώνει λίγο πολύ γενικές σχέσεις μεταξύ διαφόρων ιδιοτήτων της φύσης, όταν ο έλεγχος της αλήθειας μιας σχέσης έγκειται τελικά στα ίδια τα δεδομένα, και τα δεδομένα δεν είναι εντελώς κατασκευασμένα –όταν δηλαδή η φύση ενδέχεται ακόμη να πει «όχι» παρά την όποια παραποίησή της– τότε όντως είναι επιστήμη (1967, 4).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, δεν συμφωνούν όλοι με αυτήν τη φυσιοκρατική θέση. Οι απαντήσεις του Μιλλ σε όσους θεωρούσαν ότι είναι ένα πρόβλημα η

έλλειψη προβλεψιμότητας στις κοινωνικές επιστήμες δεν έπεισαν όλους τους επικριτές του. Οι αμφιβολίες για τη συμβατότητα της ελεύθερης βούλησης και της επιστήμης του ανθρώπου παραμένουν, ενώ παρουσιάζονται νέα προβλήματα. Οι σύγχρονοι επικριτές της άποψης σύμφωνα με την οποία οι μελέτες της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι ή μπορούν να είναι επιστημονικές, διαιρούνται σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη ομάδα, οι ονομαζόμενοι *ερμηνειοκράτες* (interpretivists), ισχυρίζονται ότι οι ερμηνείες της ανθρώπινης συμπεριφοράς έχουν εντελώς διαφορετική δομή από τις ερμηνείες της συμπεριφοράς των φυσικών αντικειμένων, μιας και η ανθρώπινη συμπεριφορά συνίσταται σε πράξεις που εκτελούνται για κάποιους λόγους και όχι σε συμβάντα που προκαλούνται από διάφορες αιτίες. Η δεύτερη ομάδα, που θα τους ονομάσουμε *νομολογικούς σκεπτικιστές*, δεν αρνούνται ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά υπόκειται σε αιτιακούς νόμους, αλλά αμφιβάλλουν ότι θα είναι ποτέ δυνατό να βρεθούν νόμοι της ανθρώπινης συμπεριφοράς που η ισχύς τους και το πεδίο εφαρμογής τους να συγκρίνεται με εκείνο των νόμων της φυσικής επιστήμης. Η τρίτη ομάδα, οι θιασώτες της λεγόμενης *κριτικής θεωρίας* (critical theorists), πρεσβεύουν ότι είναι ανεπίτρεπτο να προσπαθούμε έστω να εξηγήσουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά με όρους αιτίας και αποτελέσματος, γιατί κάτι τέτοιο υπονομεύει την αξία της ανθρώπινης αυτονομίας (της ελεύθερης βούλησης). Επιπλέον, θεωρούν ότι κάθε προσπάθεια να συγκροτηθεί μια κοινωνική επιστήμη κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών προωθεί μίαν αήθη χειραγώγηση των ανθρώπων και αποθαρρύνει κάθε προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών της κοινωνικής ζωής. Οι εναλλακτικές λύσεις στη φυσιοκρατία θα συζητηθούν στις επόμενες παραγράφους.

11.2 Η ΕΡΜΗΝΕΙΟΚΡΑΤΙΑ

Ο Ρ. Κόλλινγουντ (R.G.Collingwood, 1946), φιλόσοφος της ιστορίας, εκθέτει μ' έναν πολύ πειστικό τρόπο την ερμηνευτική άποψη. Με τον όρο «ιστορία» αναφέρεται σε όλες τις επιστήμες (και μόνο σ' αυτές) που ενδιαφέρονται κατά κύριο λόγο για τις εκούσιες πράξεις των ανθρώπων – ιστορία, τμήματα της ανθρωπολογίας, κοινωνιολογία, πολιτική επιστήμη, ψυχολογία και οικονομικές επιστήμες. Ο Κόλλινγουντ αντιπαραθέτει την «ιστορία» ή την «ιστορική σκέψη» στη «φυσική επιστήμη», η οποία μελετά μόνο φυσικές όψεις του κόσμου.

Τα συμβάντα που μελετά η ιστορία, σε αντίθεση με αυτά που εξετάζουν οι φυσικές επιστήμες, λέει ο Κόλλινγουντ, έχουν μία «εσωτερική» πλευρά, που πρέπει να περιγραφεί βάσει των *σκέψεων* των δρώντων στους οποίους οφείλονται τα συμβάντα, όσο και μία «εξωτερική» πλευρά, ικανή να περιγραφεί με όρους σωμάτων ή κινήσεων των σωμάτων. Τα συμβάντα που μελετούν οι φυσικές επιστήμες έχουν μόνο την εξωτερική πλευρά.

Ο Κόλλινγουντ επιμένει πως μια επαρκής *περιγραφή* των εκούσιων ανθρώπινων πράξεων απαιτεί μια θεώρηση των πεποιθήσεων και των επιθυμιών των αν-

θρώπων που δρουν. Αν δεν ξέρουμε τη σκέψη που συνοδεύει μια πράξη, είναι αδύνατο να πούμε τι είδους πράξη έγινε. Π.χ., από μια περιγραφή του «εξωτερικού» της πράξης κάποιου που κόβει έναν άλλο με μαχαίρι (από μια περιγραφή δηλαδή των σωμάτων και των κινήσεών τους) δεν μπορούμε να πούμε αν η πράξη είναι μία εγχείριση με θεραπευτικό στόχο ή μία απόπειρα φόνου. Επιπρόσθετες λεπτομέρειες σχετικά με το «εξωτερικό», όπως το περιβάλλον μέσα στο οποίο συνέβη η εν λόγω πράξη, παρέχουν ενδεχομένως ορισμένες ενδείξεις ως προς τις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες του δράστη, αλλά αν δεν ξέρουμε την πρόθεσή του δεν μπορούμε να αποφανθούμε για το είδος της πράξης.

Σύμφωνα με τον Κόλλινγουντ, η σχέση μεταξύ προθέσεων (λόγων) και πράξεων είναι διαφορετική από τη σχέση μεταξύ αιτιών και αποτελεσμάτων στον φυσικό κόσμο. Οι αιτίες και τα αποτελέσματα είναι δύο διακριτά συμβάντα ή δύο διακριτές στιγμές μιας διαδικασίας. Είναι δύο εντελώς διαφορετικά πράγματα, και συνεπώς δεν σχετίζονται με λογικό τρόπο. Επιπλέον, στην περιγραφή ενός αποτελέσματος, η αιτία δεν εμφανίζεται ως μέρος του νοήματός του. Μπορούμε να καταλάβουμε, για παράδειγμα, ότι μια γέφυρα κατέρρευσε, ενώ αγνοούμε την αιτία της κατάρρευσής της. Αντίθετα, δεν μπορούμε να ξέρουμε ότι διαπράχθηκε φόνος αν δεν ξέρουμε ότι ο δράστης είχε εγκληματική πρόθεση, γιατί μια τέτοια πρόθεση είναι απαραίτητο δεδομένο για να ταξινομήσουμε την πράξη στην κατηγορία του φόνου και όχι της ανθρωποκτονίας εξ αμελείας ή του ατυχήματος. (Μπορούμε, βέβαια, να μη γνωρίζουμε ποιος ήταν ο δολοφόνος ή γιατί θέλησε να σκοτώσει, αλλά αυτά είναι διαφορετικά ζητήματα). Οι αιτίες στον φυσικό κόσμο θεωρούνται –τουλάχιστον από την εποχή του Χιουμ (βλέπε Κεφάλαιο 2)– συμβάντα διακριτά από τα αποτελέσματά τους. Δεν υπάρχει λογική συσχέτιση μεταξύ των συμβάντων που αναγνωρίζονται ως αίτια και των συμβάντων που αναγνωρίζονται ως αποτελέσματα αυτών των αιτιών. Ωστόσο, ο Κόλλινγουντ υποστηρίζει ότι η πρόθεση του προσώπου είναι λογικά αδιαχώριστη από το γεγονός ότι μία πράξη είναι το συγκεκριμένο είδος πράξης – μια πράξη δεν μπορεί να είναι φόνος χωρίς ανάλογη πρόθεση· αν αλλάξουμε την πρόθεση, η πράξη μπορεί να είναι ανθρωποκτονία εξ αμελείας ή ατύχημα και όχι φόνος. Σύμφωνα με τον Κόλλινγουντ, αφού η πρόθεση δίνει νόημα στην πράξη και καθορίζει το είδος της, η σχέση μεταξύ των προθέσεων (λόγων) και των πράξεων που εκφράζουν αυτές τις προθέσεις δεν μπορεί να είναι όμοια με την αιτιακή σχέση που ισχύει μεταξύ των συμβάντων που έχουν μόνο μίαν εξωτερική πλευρά.

Ο Πίτερ Γουίντς (Peter Winch, 1958), σύγχρονος βρετανός φιλόσοφος, συμφωνεί με τον Κόλλινγουντ ότι οι αιτιακοί νόμοι της φύσης δεν είναι κατάλληλοι για να εξηγήσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά δεδομένου ότι οι λόγοι διαπλέκονται λογικά με τις πράξεις που πρέπει να εξηγήσουν. Ακολουθώντας τη ρήση του Χιουμ, ότι δεν υπάρχει λογική σχέση μεταξύ αιτιών και αποτελεσμάτων, ο Γουίντς θεωρεί ότι οι λόγοι δεν μπορούν να είναι οι αιτίες των πράξεων.

Ο Γουίντς, που ασπάζεται τις απόψεις του σημαντικού φιλοσόφου Βίτγκενσταίν, τονίζει, όπως ο τελευταίος, τη σημασία των κανόνων στην κοινωνική συ-

μπεριφορά. Η εκούσια συμπεριφορά γίνεται κατανοητή, λέει ο Γούντς, μάλλον ως συμπεριφορά που ακολουθεί έναν κανόνα, παρά ως συμπεριφορά που έχει ως αιτία της κάποιους λόγους. Ο όρος «κανόνας», σ' αυτή τη συνάφεια, δεν αναφέρεται μόνο σε τυπικές ρυθμίσεις, όπως «οδηγείτε δεξιά», αλλά και σε άγραφους πολιτισμικούς ρυθμιστικούς κανόνες όπως είναι οι συμβάσεις που ορίζουν την κατάλληλη απόσταση μεταξύ των συνομιλητών σε μια συζήτηση πρόσωπο με πρόσωπο. Η έννοια του «κανόνα» έχει επίσης διευρυνθεί ώστε να καλύπτει πρακτικές και θεσμούς όπως η γλώσσα, το τραπεζικό σύστημα, η θρησκεία και τα πολιτεύματα. Ας θεωρήσουμε την πράξη της συμπλήρωσης μιας επιταγής για την πληρωμή λογαριασμών. Η συμπλήρωση μιας επιταγής δεν θα ήταν δυνατή χωρίς ένα τραπεζικό σύστημα που ρυθμίζεται από μια σειρά κανόνων οι οποίοι ορίζουν με ποιο τρόπο πρέπει να κατατίθενται, να αποταμιεύονται και να μεταφέρονται τα χρήματα. Ορισμένοι απ' αυτούς τους κανόνες είναι ρυθμίσεις, όπως ο κανόνας που απαιτεί να φέρουν οι επιταγές ημερομηνία, ενώ κάποιοι άλλοι ορίζουν το νόημα της ίδιας της τράπεζας. Χωρίς τους τελευταίους, καταστατικούς κανόνες, δεν θα υπήρχε ο θεσμός του τραπεζικού συστήματος και η αναγραφή ενός χρηματικού ποσού σ' ένα μικρό έντυπο, η καταγραφή ημερομηνίας και η υπογραφή του εντύπου δεν θα είχαν το νόημα που έχουν τώρα.

Ας εξετάσουμε επίσης έναν κοινωνικό θεσμό σύμφωνα με τον οποίον ορισμένα αντικείμενα είναι ιερά και ο οποίος απαιτεί μια ειδική συμπεριφορά απέναντί τους. Μόνο σ' αυτά τα πλαίσια μπορεί κάποιος να διαπράξει *ιεροσυλία*. Εδώ καταλαβαίνουμε ότι ο κανόνας (δηλαδή η πρακτική ή ο θεσμός που δίνει νόημα στην ιδέα ενός ιερού αντικειμένου) είναι αυτό που καθιστά μια πράξη ιεροσυλη – και όχι μόνον η πρόθεση του δράντος. Οι ερμηνειοκράτες δέχονται ότι όταν γνωρίζω τους κανόνες μιας κοινωνίας και τους τρόπους εφαρμογής τους μπορώ συχνά να προβλέψω τις ανθρώπινες συμπεριφορές. Ωστόσο, επιμένουν ότι ο στόχος των μελετών της κοινωνικής συμπεριφοράς δεν είναι η αξιόπιστη πρόβλεψη και ότι, εφόσον η συμπεριφορά ρυθμίζεται από κανόνες, δεν υπόκειται σε αιτιακούς νόμους. Οι κανόνες, σύμφωνα με τους ερμηνειοκράτες, είναι πρότυπα ή υποδείγματα συμπεριφοράς. Νοηματοδοτούν τη συμπεριφορά, δεν είναι οι αιτίες τους. Στο κάτω κάτω είναι προφανές ότι οι άνθρωποι μπορούν να παραβούν ή να παραβλέψουν τους κανόνες των κοινωνιών τους: μπορούν να διαμορφώσουν και όντως διαμορφώνουν νέους θεσμούς, νέες συμβάσεις και ρυθμίσεις. Αντίθετα, οι αιτιακοί νόμοι που διέπουν την κίνηση των σωμάτων, όπως ο νόμος της βαρύτητας, δεν είναι δυνατό να μεταβληθούν, να ανασταλούν ή να τροποποιηθούν από ανθρώπινη παρέμβαση. Οι άνθρωποι ανακαλύπτουν και διατυπώνουν προτάσεις που περιγράφουν σχέσεις του φυσικού κόσμου, αλλά οι σχέσεις –που εκφράζονται στους φυσικούς νόμους– ισχύουν ανεξάρτητα από τον ανθρώπινο παράγοντα. Οι κανόνες, αντίθετα, προέρχονται από τους ανθρώπους και ισχύουν για τους ανθρώπους, οι οποίοι μπορούν να τους τηρήσουν, να τους αγνοήσουν ή να τους αλλάξουν.

Το ενδιαφέρον των ερμηνειοκρατών για τους κανόνες συμμερίζονται πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες. Για παράδειγμα, ο γνωσιακός ανθρωπολόγος Γουόρντ Γκουντηνάφ (Ward Goodenough, 1957) ορίζει την κρίσιμη ανθρωπολογική έννοια του *πολιτισμού* με όρους κανόνων. Πολιτισμός, κατά τον Γκουντηνάφ, είναι οι μορφές οργάνωσης των πραγμάτων, των ανθρώπων, της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων μέσα στο νου των ανθρώπων. Έργο του γνωσιακού ανθρωπολόγου είναι η αποκάλυψη αυτών των μορφών, δηλαδή των κανόνων, η οποία επιτυγχάνεται με την παρατήρηση της συμπεριφοράς των υποκειμένων και την καταγραφή της δικής τους άποψης για την οργάνωση των διαφόρων πτυχών του κόσμου τους. Η γνώση των κανόνων, αλλά και του τρόπου με τον οποίο εφαρμόζονται σε διάφορες περιστάσεις, είναι αυτό που παρέχει σ' έναν ανθρωπολόγο την κατανόηση ενός άλλου πολιτισμού.

Ο συμβολιστής ανθρωπολόγος Κλίφορντ Γκιρτς (Clifford Geertz, 1975), παρόλο που σε πολλά σημεία διαφωνεί με τη γνωσιακή προσέγγιση του Γκουντηνάφ στην ανθρωπολογία, αναγνωρίζει και αυτός την αξία της ερμηνειοκρατικής θέσης. Για την ακρίβεια επιμένει ότι έργο της ανθρωπολογίας δεν είναι να ανακαλύψει τους επικάλυπτοντες νόμους που θα μας επιτρέψουν να συγκροτήσουμε τις «επιστημονικές» εξηγήσεις που προτιμούν ο Μίλλ και ο Χέμπελ και να προβλέψουμε τη συμπεριφορά των ανθρώπων, αλλά μάλλον να *ερμηνεύσει* τη ροή του κοινωνικού λόγου (discourse).

Ερμηνεία, κατά τον Γκιρτς, είναι η αποτύπωση ή καταγραφή της ροής του κανονικού λόγου, η «παγίωσή» της, η οποία επιτρέπει την μετέπειτα ανακοίνωση και επανεξέτασή της. Ονομάζει αυτή την εργασία «εθνογραφία» ή «πυκνή περιγραφή». Ένα μείζον πρόβλημα της εθνογραφίας είναι ο τρόπος περιγραφής ή ταξινόμησης της εξεταζόμενης συμπεριφοράς. Για να κατατάξουμε σωστά μια συμπεριφορά, ο Γκιρτς (συμφωνώντας με τους γνωσιακούς ανθρωπολόγους), θεωρεί ότι δεν πρέπει να γνωρίζουμε μόνο τις προθέσεις του δράντος, αλλά και τους κανόνες (κοινωνικές συμβάσεις, ρυθμιστικούς κανόνες και θεσμούς) της κοινωνίας στην οποία ανήκει, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί εφαρμόζονται. Ο Γκιρτς διαφοροποιείται από τους γνωσιακούς ανθρωπολόγους ως προς την πεποίθησή του (που συμμερίζεται ο Γουίντς) ότι οι κανόνες που συνιστούν τον πολιτισμό είναι *δημόσιοι* και όχι κρυμμένοι στο νου των πρωταγωνιστών. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι ο ανθρωπολόγος που μελετά μίαν ομάδα ανθρώπων γνωρίζει ότι ορισμένες συναντήσεις οργανώνονται σε περιέργες ώρες και με μεγάλη εχεμύθεια, και ότι σ' αυτές συζητούνται χαμηλόφωνα θέματα πολιτικού περιεχομένου. Ο ανθρωπολόγος θέλει να καταλάβει αν αυτές οι δραστηριότητες οφείλουν να χαρακτηρισθούν ως «ετοιμασίες μίας εξέγερσης» ή με πιο ήπιο τρόπο. Παρατηρώντας τη συμπεριφορά, συμπεριλαμβανομένης φυσικά και της γλωσσικής συμπεριφοράς, ο ανθρωπολόγος προσπαθεί να διακρίνει αν οι συναντήσεις είναι μυστικές απλώς επειδή θεωρείται αγένεια να επιλύονται τα πολιτικά θέματα δημοσίως ή για κάποιον άλλο λόγο. Όταν ο εθνογράφος, λέει ο Γκιρτς, μπορεί να *περιγράψει* μια κατάσταση ανάγοντάς την στους στόχους των

δρώντων και στα κοινωνικά πρότυπα, κάθε άλλη, νομοτελειακή εξήγηση, είναι περιττή, γιατί τότε, άπαξ και δώσαμε μια «πυκνή περιγραφή» της πράξης (ο Γκιρτς δανείζεται τον όρο από το φιλόσοφο Γκίλμπερτ Ράιλ (Gilbert Ryle)), είπαμε και *γιατί* έγινε, *άρα την εξηγήσαμε*. Οι πυκνές περιγραφές του Γκιρτς για την ανθρώπινη συμπεριφορά είναι προφανώς παρόμοιες με τις περιγραφές του Κόλλινγουντ, οι οποίες περιλαμβάνουν το εσωτερικό και το εξωτερικό της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Η ερμηνειοκρατία του Γκιρτς διαφέρει ωστόσο απ' αυτήν του Γουίντς, εφ' όσον η βασική ένσταση του Γκιρτς κατά της νομοτελειακής εξήγησης στην ανθρωπολογία δεν είναι τόσο ότι η σχέση της πρόθεσης με την πράξη παύει να είναι λογική ή στερείται νοήματος όταν θεωρείται ως αιτιακή, αλλά μάλλον ότι οι αληθείς διατυπώσεις, που είναι αρκετά γενικές ώστε να προσφέρονται για νομοτελειακές ανθρωπολογικές εξηγήσεις, είναι είτε τετριμμένες, είτε απελπιστικά ασαφείς. Αυτή είναι και η ένσταση του νομολογικού σκεπτικιστή, που θα συζητηθεί αφού πρώτα εξετάσουμε μια κριτική της ερμηνειοκρατίας (Παράγραφος 11.3) και μια προσπάθεια συμβιβασμού της ερμηνειοκρατίας με τη φυσιοκρατική παράδοση (Παράγραφος 11.4).

11.3 ΛΟΓΟΙ, ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙΤΙΕΣ

Η θέση των ερμηνειοκρατών ότι δεν υπάρχει αιτιακή σχέση μεταξύ λόγων και πράξεων επειδή συνδέονται λογικά, ανασκευάζεται στο έργο του Ντόναλντ Ντέιβιντσον (Donald Davidson, 1980). Ο Ντέιβιντσον επισημαίνει ότι οι αιτιακές σχέσεις ανάμεσα στα γεγονότα του κόσμου (όπως ανάμεσα στο σκούριασμα της υποδομής μιας γέφυρας και την κατάρρευση της γέφυρας) είναι περιγράψιμες με διάφορες προτάσεις: άλλες εκφράζουν λογικά αναγκαίες αλήθειες, άλλες πάλι ενδεχομενικές αλήθειες (αλήθειες που θα μπορούσαν να είναι διαφορετικές). Λ.χ. η πρόταση (1): «Η σκουριασμένη υποδομή υπήρξε η αιτία της κατάρρευσης της γέφυρας» δεν εκφράζει μια λογική αλήθεια, γιατί θα μπορούσε να είναι ψευδής. Η κατάρρευση θα μπορούσε αίφνης να έχει την αιτία της στην κακή ποιότητα του μπετόν, και όχι στη σκουριασμένη υποδομή. Αντίθετα η πρόταση (2): «Η αιτία της κατάρρευσης της γέφυρας υπήρξε η αιτία της κατάρρευσης της γέφυρας» είναι λογικά αληθής. Παρ' όλα αυτά, αν η πρώτη (ενδεχομενική) πρόταση τυχαίνει αληθής, τότε «η αιτία της κατάρρευσης της γέφυρας» και «η σκουριασμένη υποδομή» αναφέρονται στην ίδια κατάσταση πραγμάτων, οπότε οι προτάσεις (1) και (2) είναι δύο διαφορετικοί τρόποι περιγραφής της ίδιας κατάστασης. Η σχέση μεταξύ της αιτίας της κατάρρευσης της γέφυρας (σκουριασμένη υποδομή) και του συμβάντος της κατάρρευσης, μια σχέση που ανήκει στον εξωτερικό κόσμο, ισχύει όποιες και αν είναι οι προτάσεις που χρησιμοποιούνται για να την παραστήσουν. Η άποψη του Ντέιβιντσον είναι πως δύο περιγραφές της ίδιας κατάστασης μπορεί να διαφέρουν ως προς τον λογικό χαρακτήρα τους, αλ-

λά κάθε αιτιακή σχέση που υφίσταται στις δεδομένες περιστάσεις υπάρχει ανεξάρτητα από τις προτάσεις με τις οποίες τη χαρακτηρίζω. Το λάθος των ερμηνειοκρατών είναι ότι δεν διακρίνουν τις σχέσεις μεταξύ των περιγραφών των συμβάντων από τις σχέσεις που έχουν τα ίδια τα συμβάντα μεταξύ τους. Αν η ανάλυση του Ντέιβιντσον σχετικά με αυτό το λάθος γίνει δεκτή, διαπιστώνουμε ότι, μολονότι στις συνηθισμένες περιγραφές της ανθρώπινης συμπεριφοράς συνδέουμε τις προθέσεις του δράντος με τις πράξεις του με λογικό μόνο τρόπο, αυτό δεν αποκλείει την ύπαρξη μιας γνήσιας αιτιακής σχέσης μεταξύ του λόγου της πράξης και της ίδιας της πράξης. Ακόμη κι αν δεν είμαστε σε θέση να προτείνουμε μια κατάλληλη περιγραφή του λόγου, το γεγονός ότι υπάρχει ένας λόγος μπορεί να συσχετιστεί αιτιακά με την πράξη που προκύπτει από αυτόν. Κατά τον Ντέιβιντσον πρέπει να υπάρχει μια τέτοια σχέση εάν αληθεύει ότι η πράξη έγινε για κάποιο λόγο (και δεν είναι αποτέλεσμα μιας αιτίας άλλου τύπου).

Ο Ντέιβιντσον υποστηρίζει όχι μόνο πως οι λόγοι είναι οι αιτίες των πράξεων, αλλά ότι υπάρχουν και *αιτιακοί νόμοι* που συνδέουν τους λόγους και τις πράξεις, διότι συμφωνεί με τον Χέμπελ στο ότι «αν το *A* προκαλεί το *B*, τότε πρέπει να υπάρχουν περιγραφές των *A* και *B* που να δείχνουν ότι το *A* και το *B* υπάγονται σε κάποιο νόμο» (1980, 262). Το πρόβλημα βέβαια είναι πως αυτός ο εμπειρικός νόμος μάς είναι σχεδόν, αν όχι εντελώς, άγνωστος. Ο Ντέιβιντσον πιστεύει ότι η άγνοιά μας οφείλεται στην ανικανότητά μας να περιγράψουμε τους λόγους με τους μη-ψυχολογικούς όρους που απαιτεί η διατύπωση αιτιακών νόμων. Επιπλέον, υποστηρίζει πως οι άγνωστοι νόμοι δεν μπορούν να είναι *ψυχοφυσικοί*, δηλαδή δεν μπορούν να διατυπώνονται με τη μορφή μιας κανονικής σχέσης μεταξύ μιας ψυχολογικής αιτίας (όπως είναι η πεποίθηση και η επιθυμία) και μιας πράξης.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, πως είναι αλήθεια ότι ο Ιάσων συμμετείχε σε έναν μαραθώνιο διότι ήθελε να αποδείξει την αξία του. Ο λόγος του (η επιθυμία να αποδείξει την αξία του) υπήρξε η αιτία για να τρέξει στον μαραθώνιο, αλλά προφανώς δεν υπάρχει γενικός νόμος του τύπου «Κάθε φορά που κάποιος επιθυμεί να αποδείξει την αξία του, συμμετέχει σε έναν μαραθώνιο». Δεν υπάρχει κανένας νόμος σύμφωνα με τον οποίο «κάθε φορά που ο Ιάσων επιθυμεί να αποδείξει την αξία του, συμμετέχει σε έναν μαραθώνιο». Όσο ατελής κι αν είναι η κατανόησή μας για τις σχέσεις μεταξύ λόγων και πράξεων, είναι αρκετή για να καταλάβουμε πως κανένας απ' αυτούς τους ισχυρισμούς δεν θα μπορούσε έστω να προταθεί ως νόμος της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Άλλωστε, ακόμη και όταν οι τέτοιου είδους γενικεύσεις υπάγονται σε μία σειρά όρων που περιορίζουν την ισχύ τους, τα αποτελέσματά τους συνεχίζουν να εγείρουν αυτονόητες αντιρρήσεις. Αυτοί, και μερικοί άλλοι, είναι οι λόγοι που οδηγούν τον Ντέιβιντσον στη θέση ότι οι γνήσιοι νόμοι που συνδέουν λόγους και πράξεις πρέπει να έχουν κάποια διαφορετική, μέχρι στιγμής άγνωστη, μορφή.

Αν και ο Ντέιβιντσον απορρίπτει μια βασική θέση της ερμηνειοκρατίας, δεν ταυτίζεται με τη φυσιοκρατική άποψη. Συμφωνεί με τον Γούντ, ότι ο Μίλλ δεν

είχε δίκιο όταν αναζητούσε εξηγητικούς νόμους οι οποίοι να έχουν τη μορφή γενικεύσεων ικανών να συνδέσουν περιγραφές νοητικών συμβάντων με περιγραφές συμπεριφορών. Εκτός αυτού, μολονότι θεωρεί ότι τα επιχειρήματά του ενισχύουν τη θέση του Χέμπελ «ότι οι εξηγήσεις μέσω λόγων δεν διαφέρουν ως προς τον γενικό λογικό χαρακτήρα από την εξήγηση στη φυσική ή σε άλλες επιστήμες» (1980, 274), αφ' ενός η επιμονή του στον ιδιαίτερο χαρακτήρα των εξηγήσεων που βασίζονται σε «λόγους» και, αφ' ετέρου, τα επιχειρήματά του ενάντια στη δυνατότητα επικαλυπτόντων νόμων ικανών να συνδέουν περιγραφές ψυχολογικών καταστάσεων και περιγραφές συμπεριφορών, συνιστούν σημαντική απόκλιση από την παράδοση των Χέμπελ και Μίλλ.

11. 4 Η ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΩΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ: ΜΙΑ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΥ ΕΡΜΗΝΕΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΗΣ

Η προσφυγή στους “λόγους” –πεποιθήσεις και επιθυμίες (αξίες)– που προτάσσει ο δρων προς εξήγηση των πράξεών του, είναι το σημείο όπου η θεωρία των φυσιοκρατικών εξηγήσεων της ανθρώπινης συμπεριφοράς έχει μια βάση σύμφωνη με τον κοινό νου. Οι εξηγήσεις που προέρχονται από τον κοινό νου, όμως, είναι συνήθως ατελείς, με την έννοια ότι δεν ανατρέχουν ρητά σε κάποιους νόμους. Ο Ντέιβιντσον, όπως είδαμε, τόνισε τη δυσκολία της ανακάλυψης επαρκών νόμων που να συνδέουν τους λόγους με τη συμπεριφορά. Εξετάζουμε τώρα μια προσέγγιση των φυσιοκρατικών εξηγήσεων της ανθρώπινης συμπεριφοράς σύμφωνα με την οποία το μόνο ζητούμενο είναι ένας νόμος που να αποδίδει στους δρώντες *ορθολογικότητα*.

Πολλοί σύγχρονοι κοινωνικοί επιστήμονες, κυρίως οικονομολόγοι, χαρακτηρίζουν ως *ορθολογικές* τις πράξεις που προκύπτουν από μια ιδιαίτερη ισορροπία μεταξύ των πεποιθήσεων και των αξιών του δρώντος. Κατ' αυτούς, ο ορισμός μιας ορθολογικής πράξης απαιτεί τους εξής όρους: ότι οι δρώντες ενεργούν ανεξάρτητα βάσει του δικού τους συνόλου πεποιθήσεων και επιθυμιών (αξιών), ότι είναι ικανοί να ιεραρχούν τις προτιμήσεις τους και ότι έχουν επαρκή μερική γνώση των δυνατών εκβάσεων των προβλεπόμενων πράξεων ώστε να μπορούν να εκτιμήσουν τις πιθανότητες (βλέπε Κεφάλαιο 2) των εκβάσεων αυτών. Υπ' αυτές τις συνθήκες, θεωρείται πως οι δρώντες ενεργούν *ορθολογικά* μόνον όταν επιλέγουν την πράξη που μεγιστοποιεί την *αναμενόμενη ωφέλεια* (επιθυμητότητα ή αξία).

Ας πάρουμε ως παράδειγμα έναν τελειόφοιτο λυκείου που διαπρέπει και στα μαθήματα και στον αθλητισμό και που πρέπει να διαλέξει μεταξύ δύο γενναιοδωρων υποτροφιών από δύο διαφορετικά πανεπιστήμια, ένα κρατικό και ένα ιδιωτικό. Ο υποψήφιος θέλει να παίζει βόλεϊ αλλά και να σπουδάσει. Υπολογί-

ζει ότι η πιθανότητα να συμμετέχει στην ομάδα του ιδιωτικού πανεπιστημίου είναι 0,75. Το ακαδημαϊκό πρόγραμμα αυτού του πανεπιστημίου, όμως, δεν είναι τόσο καλό όσο του κρατικού, κι έτσι το πτυχίο του δεύτερου έχει μεγαλύτερη αξία από το πτυχίο του ιδιωτικού πανεπιστημίου. Όποιο και να διαλέξει ο φοιτητής, είναι σίγουρος πως θα πάρει πτυχίο. Όμως η πιθανότητα να συμμετέχει στην ομάδα του κρατικού πανεπιστημίου είναι μόνο 0,50. Πάνω σε μία κλίμακα από το 1 μέχρι το 10, αξιολογεί με 10 την περίπτωση να παίξει βόλεϊ και να πάρει πτυχίο στο κρατικό πανεπιστήμιο, με 8 την περίπτωση να παίξει βόλεϊ και να πάρει πτυχίο στο ιδιωτικό πανεπιστήμιο, με 6 την περίπτωση να φοιτήσει στο κρατικό πανεπιστήμιο χωρίς να παίξει βόλεϊ και με 4 την περίπτωση να φοιτήσει στο ιδιωτικό πανεπιστήμιο χωρίς να παίξει βόλεϊ. Με ποιο τρόπο πρέπει ο φοιτητής να διαλέξει σε ποιο πανεπιστήμιο θα φοιτήσει;

Για κάθε πράξη υπάρχουν δύο δυνατές εκβάσεις: να πάρει πτυχίο και να παίξει βόλεϊ ή να πάρει πτυχίο χωρίς να ανήκει στην ομάδα. Σε κάθε μια απ' αυτές τις τέσσερις εκβάσεις απονέμεται μια πιθανότητα και μια αξία, όπως φαίνεται στον πίνακα 11.1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11.1

Πράξεις	Εκβάσεις	
	Πτυχίο + βόλλεϋ	Πτυχίο - βόλλεϋ
Κρατικό Πανεπιστήμιο	Πιθ. 0,50 Αξία 10	Πιθ. 0,50 Αξία 6
Ιδιωτικό Πανεπιστήμιο	Πιθ. 0,75 Αξία 8	Πιθ. 0,25 Αξία 4

Για να υπολογίσουμε την αναμενόμενη ωφέλεια μιας πράξης, πρέπει να πολλαπλασιάσουμε την πιθανότητα κάθε δυνατής έκβασης της με την αξία της και κατόπιν να αθροίσουμε τα γινόμενα. Έτσι, η αναμενόμενη ωφέλεια της φοίτησης στο κρατικό πανεπιστήμιο είναι $(0,50 \times 10) + (0,50 \times 6) = 8$ και η αναμενόμενη ωφέλεια της φοίτησης στο ιδιωτικό είναι $(0,75 \times 8) + (0,25 \times 4) = 7$. Σύμφωνα με τον κανόνα μεγιστοποίησης της αναμενόμενης ωφέλειας, ο ορθολογικά σκεπτόμενος φοιτητής διαλέγει το κρατικό πανεπιστήμιο. Μεγιστοποίηση της αναμενόμενης ωφέλειας σημαίνει, ακριβώς, επιλογή εκείνης της πράξης της οποίας το άθροισμα δεν είναι μικρότερο από το άθροισμα οποιασδήποτε άλλης πράξης που μπορεί να επιλέξει ο δρων.

Η προαναφερθείσα θεωρία, η οποία καθορίζει την ορθολογικότητα ως μια ακολουθία θεωρητικών αποφάσεων, δεν διευκρινίζει ποιες πεποιθήσεις ή αξίες είναι λογικές για τους δρώντες ή με ποιο τρόπο απονέμονται οι αξίες ή οι πιθανότητες. Αν δύο τελειόφοιτοι λυκείου ισοβαθμήσουν στην κατάταξη των παικτών βόλεϊ του λυκείου για μια συγκεκριμένη θέση, όταν διαλέξουν μεταξύ κρατικού και ιδιωτικού πανεπιστημίου, ίσως απονεύμουν διαφορετικές πιθανότητες στο ενδεχόμενο να ανήκουν στην ομάδα του κρατικού. Ένας αθλητής με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση ίσως απονεύμει στον εαυτό του μία πιθανότητα 0,95, ενώ κάποιος λιγότερο σίγουρος για τον εαυτό του θα έδινε 0,50 ή μία ακόμη μικρό-

τερη πιθανότητα. Κανένας απ' αυτούς τους δύο υπολογισμούς δεν θεωρείται μη ορθολογικός με βάση τη θεώρηση της ορθολογικότητας ως ακολουθίας θεωρητικών αποφάσεων. Είναι ακόμη πιο προφανές ότι μπορεί να διαφέρουν οι αξιολογήσεις τους. Ο ένας ίσως αξιολογήσει με 10 το ενδεχόμενο να παίζει βόλεϊ στο κρατικό πανεπιστήμιο, ενώ ο άλλος θα του απονεμίει μικρότερη αξία. Επιπλέον, η άποψη ότι η ορθολογικότητα είναι μια ακολουθία θεωρητικών αποφάσεων δεν προϋποθέτει ότι οι δρώντες εκτελούν πραγματικά παρόμοιους υπολογισμούς. Το μόνο που προϋποθέτει το σχετικό κριτήριο περί ορθολογικότητας είναι ότι ο δρων επιλέγει τις πράξεις που μεγιστοποιούν την αναμενόμενη ωφέλεια, βάσει των δικών του πεποιθήσεων και αξιών, και δεν εξετάζει αν αυτές οι πεποιθήσεις και οι αξίες είναι αιτιολογημένες ή κατάλληλες.

Ο Ντέιβιντ Παπινώ (David Papineau, 1978) υιοθετεί αυτήν τη θεώρηση της ορθολογικότητας στην προσπάθειά του να συμφιλιώσει την ερμηνειοκρατική με τη φυσιοκρατική εξήγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τον Παπινώ, η νομοειδής γενίκευση που βρίσκεται πίσω από τις εξηγήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσω επικαλυπτόντων νόμων είναι ότι οι δρώντες εκτελούν πάντα τις πράξεις με τη μεγαλύτερη αναμενόμενη επιθυμητότητα [ωφέλεια] (1978, 88). Με άλλα λόγια, αν δύο μαθητές με αθλητική υποτροφία που έχουν να επιλέξουν μεταξύ κρατικού και ιδιωτικού πανεπιστημίου, διαλέγουν με διαφορετικό τρόπο, αυτό οφείλεται στη διαφορά των πεποιθήσεών τους (απονομές πιθανοτήτων στις διάφορες εκβάσεις) ή των επιθυμιών τους (απονομές αξιών στις διάφορες εκβάσεις) ή και των δύο. Οι περιγραφές αυτών των πεποιθήσεων και επιθυμιών αποτελούν μέρος της εξήγησης μιας πράξης. Ακολουθώντας το πρότυπο εξήγησης του Χέμπελ (βλέπε Κεφάλαιο 1), ο Παπινώ λέει ότι η δήλωση των πεποιθήσεων και των επιθυμιών του δρώντος ανήκει στο σύνολο των αρχικών συνθηκών. Μια περιγραφή της πράξης μπορεί να συναχθεί βάσει των τελευταίων σε συνδυασμό με το νόμο μεγιστοποίησης της αναμενόμενης επιθυμητότητας.

Δεχόμενος την ερμηνειοκρατική άποψη ότι οι κανόνες δεν είναι η *αίτια* της συμπεριφοράς, ο Παπινώ θεωρεί ότι οι κανόνες «επηρεάζουν» τις επιθυμίες και τις πεποιθήσεις των δρώντων. Χρησιμοποιώντας τον ασθενέστερο όρο «επιρροή» αντί του όρου «αίτια», αναγνωρίζει ότι οι πεποιθήσεις και οι επιθυμίες ενός ατόμου μπορεί να έρχονται σε σύγκρουση με τους κυρίαρχους πολιτισμικούς κανόνες. Είτε μία συγκεκριμένη πράξη ακολουθεί ένα πρότυπο, είτε το απορρίπτει, ο δρων το έχει συνήθως υπόψη του και αντιδρά στην παρουσία του. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Παπινώ, μολονότι οι δηλώσεις των πεποιθήσεων και επιθυμιών του ατόμου ανήκουν στις αρχικές συνθήκες των εξηγήσεων, οι πληροφορίες που αναφέρονται στον τρόπο απόκτησης των ιδιαίτερων πεποιθήσεων και επιθυμιών των δρώντων αποτελούν ένα συμπλήρωμα και όχι ένα μέρος των εξηγήσεων της συμπεριφοράς. Από τη στιγμή που οι πεποιθήσεις και οι αξίες αποδίδονται σ' έναν δρώντα –ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο τις απέκτησε– η πράξη μπορεί να εξηγηθεί ως προκύπτουσα από τις ιδιαίτερες πεποι-

θήσεις και αξίες σε συνδυασμό με την αρχή της μεγιστοποίησης της αναμενόμενης επιθυμητότητας. Επομένως οι ρυθμιστικοί κανόνες δεν είναι οι αιτίες της συμπεριφοράς, αλλά «επηρεάζουν» τη διαμόρφωση των πεποιθήσεων και των επιθυμιών, οι οποίες είναι οι αιτίες της συμπεριφοράς.

Μια σοβαρή ένσταση στη θέση του Παπινώ για την εξήγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι η εμφανής έλλειψη εμπειρικού περιεχομένου του νόμου μεγιστοποίησης της ωφέλειας. Ο «νόμος» αυτός είναι προβληματικός, γιατί η παρατήρηση της συμπεριφοράς του δρώντος (συμπεριλαμβανομένης και της λεκτικής συμπεριφοράς) είναι ο μόνος τρόπος προσδιορισμού των πεποιθήσεων και επιθυμιών του. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι κάποιος φίλος σας δέχεται με μεγάλο ενθουσιασμό την πρόσκληση σε μια γιορτή, αλλά τελικά δεν έρχεται. Μπορούμε να εξηγήσουμε την πράξη του θεωρώντας ότι ξέχασε να έρθει, ή ότι είχε κάποια άλλη υποχρέωση, ή ότι βρήκε κάτι καλύτερο να κάνει, ή ακόμη ότι η απάντησή του ήταν ανειλικρινής. Με άλλα λόγια, του αποδίδουμε ένα σύνολο πεποιθήσεων και αξιών, όταν βασιζόμαστε στο γεγονός ότι δεν ήρθε, διαφορετικό απ' αυτό που του αποδώσαμε όταν δέχτηκε την πρόσκληση. Για ν' αποδώσουμε πεποιθήσεις και επιθυμίες στους ανθρώπους, δεν μπορούμε να βασιστούμε παρά σε όσα λένε και πράττουν. Ο Παπινώ υπερασπίζεται το νόμο του με την εξής διευκρίνιση: η απόδοση στους δρώντες επιθυμιών και πεποιθήσεων που ξεφεύγουν από το κανονικό απαιτεί να είμαστε σε θέση να αναφέρουμε περιστάσεις οι οποίες θα μας οδηγήσουν σε ανεξάρτητα επαληθεύσιμους ισχυρισμούς. Για να υποστηρίξουμε την άποψη ότι «ξέχασε να έρθει», λ.χ., μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα της γενικής του τάσης να ξεχνάει: «Ξεχνάει τόσο που δεν ήλθε ούτε στα δικά του γενέθλια». Παρ' όλα αυτά, φαίνεται πως, με λίγη ευρηματικότητα, μπορούμε πάντα να αποδώσουμε ένα «κατάλληλο» σύνολο πεποιθήσεων και επιθυμιών, ώστε οποιαδήποτε πράξη να θεωρηθεί λογική. Όσο παράξενη κι αν είναι μια πράξη, πάντα έχουμε τη δυνατότητα να πούμε: «Η ιδέα τού φάνηκε καλή εκείνη τη στιγμή». Μια τέτοια δυνατότητα αποδυναμώνει την αξίωση ότι η πρόταση «Οι δρώντες εκτελούν τις πράξεις που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη επιθυμητότητα» έχει εμπειρικό περιεχόμενο. Για να το πούμε με τα λόγια του Καρλ Πόππερ, ο υποτιθέμενος νόμος είναι «μη διαψεύσιμος» (βλέπε Κεφάλαιο 2). Εφόσον η φυσιοκρατική θέση, όπως την παρουσιάζουν ο Μιλλ και ο Χέμπελ και τη δέχεται ο Παπινώ, απαιτεί οι εξηγητικοί επικαλύπτοντες νόμοι να έχουν εμπειρικό περιεχόμενο (Κεφάλαιο 1), η προσπάθεια του Παπινώ να συμβιβάσει τις ερμηνειοκρατικές μελέτες με μια φυσιοκρατική θεώρηση των κοινωνικών επιστημών δεν είναι ικανοποιητική.

Αν προσπαθήσουμε να προσδώσουμε εμπειρικό περιεχόμενο στο νόμο που προτείνει ο Παπινώ, χωρίς να αποδίδουμε κάθε φορά στους δρώντες ένα σύνολο πεποιθήσεων και επιθυμιών το οποίο να καθιστά όλες τις πράξεις τους λογικές, εύκολα θα βρούμε παραδείγματα όπου τα πρόσωπα εκτελούν πράξεις που δεν μεγιστοποιούν την αναμενόμενη ωφέλεια. Κάποιος που θέλει να αγοράσει αυτοκίνητο, για παράδειγμα, και έχει προβεί σε εξονυχιστική έρευνα καταναλωτού,

συγκρίνοντας τα ποσοστά βλάβης και τις στατιστικές επιδόσεις, προτού επιλέξει μια μάρκα μπορεί να παραβλέψει όλα αυτά τα στοιχεία, επειδή άκουσε ότι ένα αυτοκίνητο της ίδιας μάρκας, που αγόρασε ο γνωστός ενός γνωστού του, του βγήκε «καβουρντιστήρι». Πρόσφατες μελέτες του Τβέρσκυ (Tversky) (Kahneman et al. 1982) και άλλων ψυχολόγων έχουν δείξει ότι τέτοιες πράξεις δεν προκύπτουν τυχαία, αλλά ακολουθούν συστηματικά σχήματα. Σε παραδείγματα όπως αυτό, η ένταση της συγκεκριμένης πληροφορίας μειώνει την ισχύ της στατιστικής γνώσης. Έτσι, προκειμένου να διαφυλάξουμε το εμπειρικό περιεχόμενο της αρχής ότι «οι δρώντες εκτελούν πάντα τις πράξεις με τη μεγαλύτερη αναμενόμενη επιθυμητότητα», υποχρεωνόμαστε, όπως φαίνεται, να θεωρήσουμε την ίδια την αρχή λανθασμένη. Εν πάση περιπτώσει, η εν λόγω αρχή δεν μας προσφέρει ένα νόμο ικανό να θεμελιώσει την επιστημονική εξήγηση.

11.5 ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΣ ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟΣ

Το ίδιο πρόβλημα, που ακυρώνει την ισχύ της αρχής σύμφωνα με την οποία «οι δρώντες ενεργούν πάντα έτσι ώστε να μεγιστοποιούν την αναμενόμενη ωφέλεια», τίθεται και σχετικά με πολλούς άλλους νόμους που έχουν προταθεί στις κοινωνικές επιστήμες, αλλού περισσότερο, αλλού λιγότερο. Οι προτεινόμενοι νόμοι φαίνεται είτε να στερούνται πραγματικού περιεχομένου, είτε να είναι εμφανώς λανθασμένοι. Η προφανής αδυναμία μας να βρούμε νόμους οι οποίοι να μην είναι τετριμμένοι, και όμως να είναι αρκετά γενικοί ώστε να εξηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά, αποθαρρύνει πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες.

Η άρνηση της δυνατότητας μιας επιστημονικής (νομοτελειακής) εξήγησης στις κοινωνικές επιστήμες λόγω απουσίας μη τετριμμένων νόμων δεν ταυτίζεται με τη θέση των ερμηνειοκρατών ότι η σχέση μεταξύ λόγων και πράξεων είναι λογική και όχι αιτιακή. Ο ερμηνειοκράτης προβάλλει ένα λογικό πρόβλημα σχετικό με το νόημα των προτάσεων που συνδέουν λόγους και πράξεις, ενώ ο νομοθετικός σκεπτικιστής επικεντρώνεται στο πιο πραγματολογικό ζήτημα της ικανότητάς μας να ανάγουμε την ποικιλία και την πολυπλοκότητα της συμπεριφοράς σε νόμους που να μη στερούνται περιεχομένου και συνάμα να είναι ευρέως εφαρμόσιμοι. Στις φυσικές επιστήμες, η ανακάλυψη νόμων διευρύνει τη γνώση μας και μας επιτρέπει να διακρίνουμε σχέσεις που υπερβαίνουν κατά πολύ την κατανόηση των φαινομένων που προσφέρει ο κοινός νους. Στις κοινωνικές επιστήμες, αντίθετα, οι γενικεύσεις συχνά απλώς συνοψίζουν –και μάλιστα με φτωχότερη μορφή– ορισμένες γνώσεις που κατέχει ήδη ο κοινός νους. Πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες, ακολουθώντας τον Μίλλ, συμφωνούν ότι η πολυπλοκότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς και ο μεγάλος αριθμός των λεπτών αιτιακών επιδράσεων στις οποίες υπάγεται καθιστούν τη διατύπωση των κατάλληλων νόμων πολύ πιο δύσκολη απ' ό,τι στις φυσικές επιστήμες. Παρ' όλα αυτά, ελπίζουν πως με το χρόνο θα σωρεύσουμε κάποτε ένα απόθεμα χρήσιμων νόμων, στους

οποίους θα μπορέσουν να στηριχθούν επιστημονικές εξηγήσεις της συμπεριφοράς. Για παράδειγμα ο Φίλιπ Κονβέρς (Philip Converse), του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας του Πανεπιστημίου του Μίσιγκαν, λέει ότι η πολυπλοκότητα των δεδομένων είναι τέτοια ώστε «δεν θα τον εξέπληττε αν η κοινωνική επιστήμη χρειασθεί πεντακόσια χρόνια για να συναγωνισθεί τα επιτεύγματα των πρώτων πενήντα ετών της φυσικής» (1986, 48).

Ο φιλόσοφος Αλανσντάιρ Μακιντάιρ (Alansdair MacIntyre) δεν συμμερίζεται την αισιοδοξία του Κονβέρς. Ισχυρίζεται ότι το κύριο γνώρισμα των κοινωνικών επιστημών είναι «η απουσία οποιασδήποτε νομοειδούς γενίκευσης» (1984, 88). Ο Μακιντάιρ παραδέχεται πως οι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν υποδείξει ορισμένες ενδιαφέρουσες γενικεύσεις που επικυρώνονται από επιμέρους περιπτώσεις. Ένα παράδειγμα που παραθέτει είναι η γενίκευση του Όσκαρ Νιούμαν (Oscar Newman) ότι «η εγκληματικότητα αυξάνεται στα πολυώροφα κτίρια ανάλογα με το ύψος τους μέχρι τον δέκατο τρίτο όροφο, ενώ πέραν του δεκάτου τρίτου ορόφου σταματά να αυξάνει» (ό.π., 90). Ωστόσο, ο Μακιντάιρ, θεωρεί πως όλες αυτές οι γενικεύσεις έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία τις διακρίνουν από τις νομοειδείς γενικεύσεις.

1. Συνυπάρχουν στους επιστημονικούς κλάδους τους με αναγνωρισμένα αντιπαράδειγματα·
2. Δεν διαθέτουν καθολικούς ποσοδείκτες ούτε και τελεστές εύρους (scope modifiers) (π.χ. οι συνθήκες *ceteris paribus** που περιέχουν παραμένουν αόριστες)·
3. Δεν συνεπάγονται κανένα καλώς ορισμένο σύνολο *αντιγεγονικών* υποθετικών προτάσεων (counterfactual conditionals) (βλέπε MacIntyre 1984, 90-91.)

Για να απαντήσουμε στην πρώτη κριτική, μπορούμε να αναφερθούμε στο χαρακτηρισμό των κοινωνικών επιστημών από τον Μίλλ ως ανακριβών. Ο Μίλλ επικέντρωσε την προσοχή του στον ανακριβή χαρακτήρα των προβλέψεων στις κοινωνικές επιστήμες, ενώ εμείς σχολιάζουμε τη στατιστική ή πιθανοκρατική μορφή των νόμων στις κοινωνικές επιστήμες. Οι νόμοι της κοινωνικής επιστήμης μάς λένε τι συμβαίνει *συνήθως*, *τυπικά*, ή *σπάνια*, όχι αυτό που συμβαίνει πάντοτε, χωρίς εξαίρεση, ή δεν συμβαίνει ποτέ. Ο Μακιντάιρ δέχεται ότι οι γενικεύσεις στις κοινωνικές επιστήμες έχουν περισσότερο στατιστικό παρά καθολικό χαρακτήρα, αλλά θεωρεί ότι αυτό δεν εξηγεί την ανεπάρκειά τους. Υποστηρίζει ότι οι στατιστικοί νόμοι της κβαντικής φυσικής, για παράδειγμα (βλέπε Κεφάλαιο 6), εκφράζουν καθολικούς ισχυρισμούς που αφορούν *σύνολα* ατόμων και όχι μεμονωμένα άτομα και είναι διαψεύσιμοι όπως ακριβώς οι μη πιθανοκρατικοί νόμοι.

* Συνθήκες που ισχύουν όταν όλα τ' άλλα παραμένουν ως έχουν. [Σ.τ. Μ.]

Ωστόσο, ο Μακιντάιρ παρανοεί τη φύση των στατιστικών νόμων. Οι στατιστικοί νόμοι δεν είναι καθολικές γενικεύσεις που αναφέρονται σε σύνολα· αντίθετα, δηλώνουν κάποια πιθανότητα (μεγαλύτερη από μηδέν και μικρότερη από ένα) κατά την οποία ένα συμβάν ορισμένου τύπου συνοδεύεται ή προηγείται ενός συμβάντος άλλου τύπου. Ούτε οι στατιστικές γενικεύσεις επικυρώνονται ή απορρίπτονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που επικυρώνονται ή απορρίπτονται οι καθολικές γενικεύσεις. Ένας υπό εξέταση καθολικός νόμος μπορεί να ανατραπεί από ένα και μόνο γνήσιο αντιπαράδειγμα το οποίο δεν μπορεί να υπαχθεί στο νόμο με κατάλληλη αναθεώρηση των βοηθητικών υποθέσεων (βλέπε Κεφάλαιο 2). Αντίθετα, κάθε κατανομή σε ένα ορισμένο δείγμα είναι συμβατή με μια στατιστική γενίκευση. Για να δούμε ένα απλό παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι έχω μια τράπουλα, αλλά δεν είμαι βέβαιος αν είναι μια κανονική τράπουλα ή ένας αντικανονικός συνδυασμός τραπουλόχαρτων, και επομένως δεν γνωρίζω την κατανομή των κόκκινων και των μαύρων χαρτιών. Υποθέτω ότι τα μισά χαρτιά είναι κόκκινα. Στο πρώτο δείγμα δέκα χαρτιών, εννέα είναι κόκκινα και ένα μαύρο. Γνωρίζουμε ότι ένα δείγμα αυτού του τύπου δεν εμφανίζεται πολύ συχνά αν όντως τα μισά χαρτιά της τράπουλας είναι κόκκινα, αλλά δεν είναι αδύνατο· επομένως, η υπερίσχυση των κόκκινων χαρτιών στο δείγμα δεν μπορεί από μόνη της να διαψεύσει την υπόθεση ότι τα μισά χαρτιά της τράπουλας είναι κόκκινα. Αν, αντίθετα, εξετάζουμε την καθολική υπόθεση: «Όλα τα χαρτιά της τράπουλας είναι κόκκινα», η εμφάνιση ενός και μόνο μαύρου χαρτιού διαψεύδει την υπόθεση.

Ο Μακιντάιρ έχει δίκιο όταν θεωρεί ότι οι στατιστικοί νόμοι της φυσικής είναι πιο εντυπωσιακοί από των κοινωνικών επιστημών, αλλά αυτό οφείλεται στο ότι οι σχετικές φυσικές θεωρίες έχουν ελεγχθεί και στηριχθεί σε πολύ πιο επεξεργασμένα και αδιαμφισβήτητα τεκμήρια απ' ό,τι οποιαδήποτε θεωρία των κοινωνικών επιστημών. Το ερώτημα, ωστόσο, δεν είναι αν οι θεωρίες των κοινωνικών επιστημών είναι τόσο προχωρημένες όσο της φυσικής – προφανώς δεν είναι. Το ερώτημα είναι αν μπορούν να υπάρξουν νόμοι της κοινωνικής επιστήμης. Αν αποδειχθεί ότι οι μόνοι δυνατοί νόμοι για την κοινωνική επιστήμη είναι οι στατιστικοί, αυτό δεν θα αποτελεί σοβαρή ατέλεια. Οι νόμοι είναι ένα απαραίτητο μέρος της επιστήμης, αλλά οι γνήσιοι επιστημονικοί νόμοι ενδέχεται να είναι στατιστικοί ή καθολικοί.

Ο ισχυρισμός ότι οι γενικεύσεις στις κοινωνικές επιστήμες διαφέρουν από αυτές των φυσικών επιστημών επειδή ο χαρακτηρισμός του ζητούμενου πεδίου εφαρμογής των γενικεύσεων στις κοινωνικές επιστήμες παραμένει ασαφής, έτυχε μεγάλης προσοχής από φιλοσόφους που ενδιαφέρονται να επιστημάνουν τις διαφορές μεταξύ των κοινωνικών και των φυσικών επιστημών (Βλέπε Scriven 1959b). Στις φυσικές επιστήμες, ενδέχεται να απαριθμηθούν λεπτομερώς οι ακριβείς συνθήκες υπό τις οποίες θεωρούμε ότι εφαρμόζεται ένας νόμος. Οι ιδανικοί νόμοι των αερίων, για παράδειγμα, εφαρμόζονται μόνο υπό συνθήκες μέτριας θερμοκρασίας και πίεσης, και αυτά τα όρια μπορούν να προσδιορισθούν επακριβώς, ενώ οι προτεινόμενοι νόμοι στις κοινωνικές επιστήμες συνήθως

προσδιορίζονται με κάποιον ασαφή ισχυρισμό όπως «υπό κανονικές συνθήκες» ή «όταν όλα τ' άλλα παραμένουν ως έχουν».

Ο Μακιντάιρ λέει ότι τέτοιου είδους προσδιορισμοί είναι απαραίτητοι στις κοινωνικές επιστήμες διότι οι ανθρώπινες υποθέσεις παρουσιάζουν μη εξαλείψιμες πηγές μη προβλεψιμότητας. Ο Χέμπελ επεσήμανε πρόσφατα ότι υπάρχει μεγάλη ανάγκη για παρόμοιους τελεστές εύρους στις φυσικές επιστήμες Έτσι, εξετάζοντας τη θεωρία του μαγνητισμού, ο Χέμπελ (1988) σημειώνει ότι οι νόμοι της δεν υπολογίζουν την (ασφαλώς υπαρκτή) δυνατότητα οι αρχικές συνθήκες να περιέχουν δυνατά ρεύματα αέρος ή ισχυρά μαγνητικά πεδία τέτοιας κατεύθυνσης που να εμποδίζουν δύο ράβδους μαγνήτη, αναρτημένες από λεπτά νήματα, σε μικρή απόσταση και στο ίδιο επίπεδο, να διαταχθούν σε ευθεία γραμμή, όπως προβλέπει η θεωρία. Όμως, προσθέτει, τέτοιες ρήτρες *ceteris paribus* περιέχονται ήδη άρρητα στη θεωρία. Δεν θα ήταν άλλωστε εφικτό να προβλεφθούν όλες οι περιστάσεις που ενδέχεται να διαταράξουν την εφαρμογή ενός φυσικού νόμου.

Συνθήκες *ceteris paribus* επικαλείται κανείς όταν δεν ξέρει υπό ποιες συνθήκες εφαρμόζεται ένας νόμος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι νόμοι μπορεί να διατυπώνονται δοκιμαστικά, ενώ η έρευνα συνεχίζεται για να ορισθεί λεπτομερέστερα το πεδίο εφαρμογής τους. Τέτοιου είδους βελτιώσεις εμφανίζονται τόσο στις φυσικές όσο και στις κοινωνικές επιστήμες. Οι κριτικοί των κοινωνικών επιστημών που θεωρούν ανέφικτη σ' αυτόν τον τομέα την ανεύρεση νόμων συγκρίσιμων με τους νόμους των φυσικών επιστημών έχουν συχνά μian εσφαλμένη αντίληψη του βαθμού ακριβείας των φυσικών επιστημών. Το έργο του Χέμπελ υποδεικνύει ότι η απουσία τελεστών εύρους δεν είναι η κύρια διάκριση μεταξύ των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών, αν και στις φυσικές επιστήμες σπάνια ορίζονται οι ρήτρες *ceteris paribus*.

Η κριτική του Μακιντάιρ ότι οι γενικεύσεις στις κοινωνικές επιστήμες δεν δέχονται αντιγεγονικές υποθετικές προτάσεις θέτει το πολύπλοκο και ανεπίλυτο ζήτημα της διάκρισης των γνήσιων νόμων και των συμπτωματικά αληθών γενικεύσεων, όπως ο αληθής ισχυρισμός: «Καμιά χρυσή σφαίρα δεν ζυγίζει πάνω από 2500 κιλά». Μια διαφορά που έχει επισημανθεί είναι ότι οι γνήσιοι επιστημονικοί νόμοι δέχονται αντιγεγονικές υποθετικές προτάσεις (Βλέπε Κεφάλαιο 1). Αυτό σημαίνει ότι ένας γνήσιος νόμος (είτε είναι στατιστικός, είτε καθολικός) απαιτείται να περιγράφει όχι μόνο ό,τι συμβαίνει στην ενεργό πραγματικότητα, αλλά και ό,τι θα συνέβαινε υπό ορισμένες συνθήκες που δεν ισχύουν στην πραγματικότητα. Για παράδειγμα, μπορούμε να επικαλεσθούμε το νόμο της βαρύτητας για να πούμε τι θα συνέβαινε αν μια γραφομηχανή έπεφτε από την κορυφή ενός δεκαώροφου κτιρίου στο κέντρο της Νέας Υόρκης. Μόνον όταν οι γενικεύσεις δέχονται αντιγεγονικές υποθετικές προτάσεις, μπορούμε να τις χρησιμοποιούμε με σιγουριά στην επιστημονική εξήγηση και πρόβλεψη. Δυστυχώς, όμως, δεν διαθέτουμε μια ικανοποιητική περιγραφή της φύσης των αντιγεγονικών υποθετικών προτάσεων ανεξάρτητη από τον τρόπο με τον οποίο κατανοού-

με τους νόμους. Έτσι, η αντίρρηση του Μακιντάιρ ότι οι γενικεύσεις στις κοινωνικές επιστήμες δεν υπόκεινται σε αντιγεγονικές υποθετικές προτάσεις δεν είναι παρά μία άλλη διατύπωση της αντίρρησης σύμφωνα με την οποία δεν είναι γνήσιοι επιστημονικοί νόμοι.

Πόσο δικαιολογημένος είναι ο νομοθετικός σκεπτικισμός; Συζητήσαμε ήδη τη δυσκολία εξεύρεσης αιτιοκρατικών νόμων που συνδέουν τους λόγους με τις πράξεις. Ωστόσο, οι κοινωνικοί επιστήμονες ενδιαφέρονται και για νόμους που δεν αναφέρονται σε πεποιθήσεις ή επιθυμίες των ατόμων. Ας εξετάσουμε, για παράδειγμα, τους νόμους που πρότεινε ο ανθρωπολόγος Τζωρτζ Μέρντοκ (G. P. Murdock, 1949). Επέδιωσε να συσχετίσει διάφορα συστήματα συγγένειας σε διαφορετικές κοινωνίες με άλλα χαρακτηριστικά αυτών των κοινωνιών, όπως οι μορφές γάμου, τα πρότυπα εγγάμου διαμονής, οι κανόνες μεταβίβασης της περιουσίας, και οι μορφές οικογένειας. Οι γενικεύσεις του Μέρντοκ δεν είναι υποψήφιοι αιτιοκρατικοί νόμοι, εφόσον δεν προσπαθούν να αποδώσουν χρονική προτεραιότητα ούτε στα συστήματα συγγένειας ούτε στα άλλα συναφή χαρακτηριστικά, και δεν επικαλούνται την ύπαρξη ορισμένων μηχανισμών που να εξηγούν τις κανονικότητες. Επιπλέον, οι γενικεύσεις που προτείνει ο Μέρντοκ δεν είναι κανόνες ή ρυθμιστικοί κανόνες. Αν και οι προτεινόμενοι νόμοι διαπιστώνουν ότι ορισμένοι κανόνες της κοινωνίας συνδέονται κανονικά με άλλους κανόνες (όπως ο κανόνας του γάμου με τον κανόνα της μεταβίβασης), οι ίδιοι δεν έχουν τη μορφή ρυθμιστικών κανόνων. Μη αιτιοκρατικές γενικεύσεις, όπως αυτές του Μέρντοκ, ονομάζονται ενίοτε *δομικές* γενικεύσεις. Στις φυσικές επιστήμες, η πρόταση «ο χαλκός είναι αγωγός του ηλεκτρισμού» είναι ένα παράδειγμα δομικού νόμου. Άλλα παραδείγματα προτεινόμενων δομικών νόμων στην κοινωνική επιστήμη είναι ο νόμος του «εξελικτικού δυναμικού»: όσο πιο εξειδικευμένο είναι το σύστημα, τόσο λιγότερο πιθανή είναι η εξέλιξη προς το επόμενο στάδιο (Sahlins and Service 1960), και ο νόμος της «πολιτισμικής ανάμειξης»: όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση μεταξύ δύο ομάδων στο χρόνο και στο χώρο, τόσο λιγότερο πιθανή είναι η πολιτισμική τους ανάμειξη (Sanders and Price 1968). Οι δομικές γενικεύσεις θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην ανακάλυψη αιτιοκρατικών νόμων εφόσον θα αναζητήσουμε τους μηχανισμούς που προϋποθέτουν (λ.χ., τι είναι αυτό που καθιστά τον χαλκό αγωγό;).

Οι περιγραφές τεκμηριωμένων κοινωνικών κανονικοτήτων είναι μερικές φορές τόσο αινιγματικές ή απροσδόκητες ώστε δεν εξηγούν κάτι, αλλά μάλλον χρειάζονται εξήγηση οι ίδιες. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν η γενίκευση του Νιούμαν σχετικά με την εγκληματικότητα στα πολυώροφα κτίρια, όπως επίσης εκείνες οι τεκμηριωμένες γενικεύσεις που συνδυάζουν το γεγονός ότι κάποιος είναι το πρωτότοκο παιδί ή ο πρωτότοκος γιος με την εμφάνιση αυξημένης νοημοσύνης και την επιτυχία. Τέτοιου είδους συσχετίσεις, ειδικά όταν τεκμηριώνονται διαπολιτισμικά, ωθούν τους κοινωνικούς επιστήμονες να αναζητήσουν βαθύτερες κανονικότητες για να τις εξηγήσουν (Converse 1986). Οι βαθύτερες κανονικότητες, αν ανακαλυφθούν, ενδέχεται να είναι αιτιοκρατικοί νόμοι.

Ας θεωρήσουμε τη γενίκευση του Νιούμαν που συνδέει την εγκληματικότητα με τα πολυώροφα κτίρια. Θα θέλαμε να μάθουμε αν αυτός ο συσχετισμός ισχύει υπό άλλες συνθήκες. Είναι μια απλή σύμπτωση ή δέχεται αντιγεγονικές υποθετικές προτάσεις; Μπορούμε, άραγε, να διατυπώσουμε μία ενδιαφέρουσα και ελέγξιμη υπόθεση για το λόγο ύπαρξης αυτού του συσχετισμού; Ποιο είδος αιτιοκρατικών μηχανισμών ενδέχεται να επιδρά; Οι ενδιαφέροντες συσχετισμοί δίνουν έναυσμα για την πρόσκτηση νέων δεδομένων και τη διατύπωση νέων υποθέσεων. Τελικά, η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να οδηγήσει στη διατύπωση νόμων πολύ διαφορετικών ως προς τη μορφή τους –όχι μόνο όσον αφορά την εξειδίκευση των τελεστών εύρους – από εκείνη της αρχικής γενίκευσης.

Οι θεωρητικοί των κοινωνικών επιστημών είναι συχνά σκεπτικοί όσον αφορά τους νόμους που συνδέουν τους λόγους και τις πράξεις, όμως οι νόμοι της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν χρειάζεται να πάρουν αυτήν τη μορφή. Ο Μίλλ, ο οποίος αντιπροσωπεύει την ατομικιστική αντιμετώπιση των αιτιών της ανθρώπινης συμπεριφοράς, θεωρούσε ότι οι έσχατες εξηγητικές αρχές είναι νόμοι της ανθρώπινης σκέψης. Ο Εμίλ Ντυρκέμ (Emile Durkheim, [1897] 1951), ένας ολιστής που θεωρείται από πολλούς ο θεμελιωτής της σύγχρονης κοινωνιολογίας, υποστήριξε ενάντια στους ατομικιστές ότι η εξήγηση των *κοινωνικών γεγονότων* (όπως τα ποσοστά αυτοκτονίας σε μια συγκεκριμένη κοινωνία) πρέπει να αναφέρεται *κοινωνικές αιτίες*. Ο Ντυρκέμ δεν αρνείται ότι τα άτομα αυτοκτονούν για συγκεκριμένους και πολύ προσωπικούς λόγους, αλλά κρίνει ότι αυτοί οι λόγοι δεν προσφέρουν μία επαρκή εξήγηση. Σύμφωνα με τα αρχεία αυτοκτονιών που μελέτησε ο Ντυρκέμ, οι προσωπικοί λόγοι που αναφέρονταν ήσαν όμοιοι στις ρωμαιοκαθολικές και τις διαμαρτυρούμενες χώρες. Ωστόσο, στις διαμαρτυρούμενες χώρες ο αριθμός ατόμων που είχαν αυτοκτονήσει για αυτούς τους λόγους ήταν αναλογικά μεγαλύτερος. Ο Ντυρκέμ θεώρησε συνεπώς ότι η διαφορά στα *ποσοστά* αυτοκτονιών δεν εξηγείται πλήρως από τους προσωπικούς λόγους. Εξέτασε διάφορους δυνατούς αιτιοκρατικούς παράγοντες, όπως τις επιδράσεις του κλίματος και των εποχών, και συμπέρανε ότι κανείς από αυτούς δεν μπορούσε να εξηγήσει τη διαφορά των ποσοστών.

Βασιζόμενος στις έρευνές του, ο Ντυρκέμ θεώρησε ότι η αιτία της παρατηρούμενης διαφοράς μεταξύ των ποσοστών αυτοκτονιών είναι ορισμένα *κοινωνικά γεγονότα*. Ισχυρίζεται ότι το μικρότερο ποσοστό αυτοκτονιών στους ρωμαιοκαθολικούς μπορεί ίσως να εξηγηθεί από τον μεγαλύτερο βαθμό κοινωνικής ενσωμάτωσής τους. Ο βαθμός κοινωνικής ενσωμάτωσης ήταν για τον Ντυρκέμ ένα παράδειγμα στοιχειώδους κοινωνικού γεγονότος, δηλαδή ενός γεγονότος που ανήκει στην ανθρώπινη συμπεριφορά και δεν εξηγείται πλήρως μέσω των ατομικών πεποιθήσεων και επιθυμιών. Ο Ντυρκέμ θεωρούσε ότι τα κοινωνικά γεγονότα είναι αιτιακές δυνάμεις, και ότι είναι σκόπιμο, και μάλιστα αναγκαίο, να επικαλούμαστε παρόμοιες δυνάμεις όταν διατυπώνουμε αιτιοκρατικές εξηγήσεις για τα κοινωνικά φαινόμενα.

Ο ολισμός (ή κολεκτιβισμός) του Ντυρκέμ –η άποψη ότι υπάρχουν κοινωνικά γεγονότα που δεν εξηγούνται πλήρως από γεγονότα που αφορούν τα ατομικά μέλη της κοινωνίας ή τις υπάρχουσες σχέσεις των ατόμων– έχει πολλούς οπαδούς μεταξύ των κοινωνικών επιστημόνων, όπως και η αντίθετη θέση του ατομικισμού. Παρόλο που δεν εξετάζουμε σ' αυτό το κεφάλαιο¹ τα επιχειρήματα υπέρ και κατά των διαφόρων εκδοχών του κολεκτιβισμού και του ατομικισμού, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι ο ολισμός του Ντυρκέμ δεν αποκλείει τη συμφωνία με τον Μιλλ όσον αφορά τη δυνατότητα μιας κοινωνικής επιστήμης. Ο Ντυρκέμ δέχεται τους στόχους και τις μεθόδους της επιστήμης – και προτρέπει τους μελετητές της ανθρώπινης συμπεριφοράς να τους υιοθετήσουν. Μολονότι ο Ντυρκέμ πιστεύει ότι τα έσχατα αίτια της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι κοινωνικοί κανόνες και άλλα κοινωνικά γεγονότα, και όχι οι ατομικιστικοί «Νόμοι της Σκέψης» του Μιλλ, και οι δύο θεωρούν ότι η συμπεριφορά διέπεται από αιτίες. Ο Ντυρκέμ θεωρεί ότι πολλές φαινομενικά εκούσιες πράξεις υπαγορεύονται από κοινωνικές πιέσεις των οποίων δεν έχουμε επίγνωση. Δεν αρνείται ότι οι άνθρωποι μπορούν να αψηφήσουν τους κανόνες της κοινωνίας, αλλά επιμένει ότι τούτο συνοδεύεται πάντοτε από ένα κοινωνικό κόστος, το οποίο κυμαίνεται μεταξύ των προσωπικών συναισθημάτων ενοχής και της ελαφράς ή αυστηρής επίκρισης των άλλων. Επομένως, είτε συμμορφωνόμαστε προς τους κανόνες της κοινωνίας είτε όχι, η επιρροή της είναι αναπόφευκτη.

11.6 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Ξεκινήσαμε αυτό το κεφάλαιο διατυπώνοντας αμφιβολίες για τη δυνατότητα επιστημονικής μελέτης των όντων με ελεύθερη βούληση. Στη συνέχεια, ωστόσο, παραμερίσαμε αυτό το ζήτημα, μιας και ο πρώτος φυσιοκράτης που εξετάσαμε, ο Μιλλ, ανήγαγε το θέμα σε ζήτημα προβλεψιμότητας, και πίστευε ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά, μολονότι δεν είναι προβλέψιμη με πλήρη ακρίβεια, είναι αρκετά προβλέψιμη ώστε να επιτρέπει την ανάπτυξη μιας μη ακριβούς επιστήμης. Ο Μιλλ δεν αρνιόταν ότι οι άνθρωποι έχουν ελεύθερη βούληση. Πίστευε ότι οι άνθρωποι δρουν ελεύθερα όταν δρουν χωρίς εξαναγκασμό, δηλαδή όταν οι πράξεις έχουν ως αιτία τις δικές τους πεποιθήσεις και επιθυμίες αντί να περιορίζονται από άλλες δυνάμεις. Αυτή η θέση, που ονομάζεται «συμβατοκρατία» (compatibilism, βλέπε Κεφάλαιο 6), προσπαθεί να συμφιλιώσει τη θέση ότι οι ανθρώπινες πράξεις μπορεί να έχουν αιτίες με τη θέση ότι είναι ελεύθερες. Είναι ένας συμβιβασμός που γοητεύει πολλούς φιλοσόφους και κοινωνικούς επιστήμονες.

¹ Τα κοινωνικά γεγονότα εξετάζονται στο κεφάλαιο 4. Το κύριο ερώτημα είναι αν τα κοινωνικά γεγονότα μπορούν πάντα να ανάγονται σε γεγονότα που αφορούν τα άτομα της κοινωνίας. Βλέπε στο κεφάλαιο 8 την εξέταση του αναγωγισμού. Μια λεπτομερέστερη εξέταση των κοινωνικών γεγονότων και η σχετική βιβλιογραφία βρίσκονται στον Parineau, 1978, κεφάλαιο 1.

Ωστόσο, η συμβατοκρατία δεν έρχεται πραγματικά αντιμέτωπη με το πρόβλημα των αιτιών των ίδιων των πεποιθήσεων και των επιθυμιών. Σε μια συμβατοκρατική θεώρηση, για παράδειγμα, ακόμη και όταν οι πεποιθήσεις και επιθυμίες ενός δρώντος έχουν πλήρως διαμορφωθεί από κοινωνικές δυνάμεις (έχουν την *αιτία* τους στις τελευταίες), οι πράξεις που προέρχονται από αυτές τις πεποιθήσεις και επιθυμίες θεωρούνται ελεύθερες. Όμως μια τέτοια κατάσταση δεν προσφέρει ένα ικανοποιητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να γίνεται λόγος για ανθρώπινη ελευθερία.

Η «ελευθερία» εξηγείται ενίοτε ως μία δικανικού τύπου έννοια. Αυτό σημαίνει ότι οι πράξεις του δρώντος χαρακτηρίζονται ελεύθερες εφόσον ο δρών είναι δυνατόν να θεωρηθεί ηθικά, νομικά ή κοινωνικά υπεύθυνος γι' αυτές τις πράξεις. Σύμφωνα με μια τέτοια ανάλυση της «ελευθερίας», κάποιος που υπέστη πλήρη εγκεφάλου ώστε να υποστηρίξει ορισμένες πεποιθήσεις θα μπορούσε να μη θεωρείται υπεύθυνος για πράξεις που προέρχονται απ' αυτές τις πεποιθήσεις, παρόλο που αυτό θα εξαρτηθεί από το πόσο αποτελεσματική θα κριθεί η πλήρη εγκεφάλου. Όταν αποδοκιμάζουμε και επιδοκιμάζουμε ανθρώπινες πράξεις, συνδέουμε βέβαια στενά την ελευθερία και την ευθύνη. Αν ξέρω ότι κάποιος έπραξε κάτι *εντελώς τυχαία*, δεν τον επαινώ ούτε τον επικρίνω για την πράξη αυτή. Όταν κρίνουμε συγκεκριμένες πράξεις, είναι ενδεχομένως πολύ δύσκολο ν' απομονώσουμε τους τυχαίους ή ελαφρυντικούς παράγοντες που τις έχουν καθορίσει. Ωστόσο, συνολικά, μολονότι η συμβατοκρατική θέση διατηρεί ένα στοιχείο ασάφειας, φαίνεται εύλογο να συνδέουμε την έννοια της ανθρώπινης ελευθερίας με την έννοια της «εσωτερικής» αιτιότητας (που προέρχεται από τις οικείες πεποιθήσεις και επιθυμίες του δρώντος) ως αντίθετης προς την «εξωτερική», αντί να υποστηρίζουμε ότι η ελεύθερη συμπεριφορά απλά στερείται αιτίας.

Αντίθετα προς τους συμβατοκρατιστές, οι κοινωνικοί επιστήμονες που είναι αυστηρά συμπεριφοριστές στα πρότυπα του ψυχολόγου Σκίνερ, θεωρούν την ανθρώπινη ελευθερία μιαν αυταπάτη, και μάλιστα επικίνδυνη. Πιστεύουν ότι η αυταπάτη της ελευθερίας είναι επικίνδυνη, επειδή μπορεί να μας εμποδίσει να μάθουμε τις αληθινές αιτίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς και έτσι να αποτρέψει τη χρήση αυτής της γνώσης για τη βελτίωση της κοινωνίας. Η ανθρώπινη συμπεριφορά, σύμφωνα με τον Σκίνερ (1972), προκύπτει ως αντίδραση στα διάφορα ερεθίσματα και σχήματα ενίσχυσης, δηλαδή τις ανταμοιβές και τις ποινές (Βλέπε Κεφάλαιο 9). Οι άνθρωποι έχουν αναντίρρητα το αίσθημα ότι λαμβάνουν αποφάσεις, το αίσθημα της ενοχής, και άλλα παρόμοια, αλλά, σύμφωνα με τους συμπεριφοριστές, αυτά τα αισθήματα δεν αναπαριστούν με δόκιμο τρόπο την πραγματικότητα. Από τη στιγμή που κατανοούμε το πραγματικό αίτιο της συμπεριφοράς, μπορούμε να την ελέγχουμε με το κατάλληλο ερέθισμα και την κατάλληλη ενίσχυση.

Ο συμπεριφορισμός έπαψε να είναι τόσο δημοφιλής όσο άλλοτε, κυρίως επειδή παρέλειψε να εκπληρώσει την υπόσχεσή του να αναγάγει τη σύνθετη

ανθρώπινη συμπεριφορά σε απλούς συμπεριφορικούς όρους. Οι ακραίοι συμπεριφοριστές δεν κατόρθωσαν να αναγάγουν με πειστικό τρόπο όλους τους νοητικούς όρους (όπως πεποίθηση, επιθυμία, ελπίδα, νοημοσύνη, φόβος) σε περιγραφές σωματικής ή γλωσσικής συμπεριφοράς. Ακόμη και οι λιγότερο ακραίοι συμπεριφοριστές, που υποστηρίζουν μόνον ότι η συμπεριφορά μπορεί να περιγραφεί ικανοποιητικά μέσω του μηχανισμού ερέθισμα-αντίδραση-ενίσχυση, χωρίς επίκληση νοητικών εννοιών (πεποιθήσεις και επιθυμίες), είχαν επιτυχίες κυρίως με απλά σχήματα συμπεριφοράς ζώων σε ελεγχόμενες εργαστηριακές μελέτες. Αν και ορισμένες μορφές συμπεριφορικής θεραπείας έχουν αναγνωρισθεί ως αποτελεσματικές, πολλές σύνθετες ανθρώπινες συμπεριφορές φαίνεται να μην επιδέχονται συμπεριφορική ανάλυση. Παραδείγματος χάριν είναι δύσκολο να καταλάβουμε με συμπεριφορικούς όρους πώς τα πολύ νέα παιδιά αποκτούν τη γλωσσική ικανότητα που τους επιτρέπει να σχηματίζουν προτάσεις που δεν έχουν ξανακούσει. (Βλέπε Κεφάλαιο 10).

Μολονότι ο αυστηρός συμπεριφορισμός δεν έχει υπάρξει αντικείμενο μεγάλης προσήλωσης στις κοινωνικές επιστήμες, μια ομάδα θεωρητικών της κοινωνιολογίας με ιδιαίτερη επιρροή, οι υποστηρικτές της λεγόμενης *κριτικής θεωρίας*, θεωρούν το πρόγραμμα του συμπεριφορισμού για τη χειραγώγηση και τον έλεγχο της συμπεριφοράς ως σοβαρή απειλή κατά της ανθρώπινης αυτονομίας. Πιστεύουν επίσης ότι ο συμπεριφορισμός είναι αντιπροσωπευτικός του προβληματικού χαρακτήρα του συνολικού κοινωνικοεπιστημονικού εγχειρήματος. Αυτή η ομάδα θεωρητικών της κοινωνιολογίας, που σχετίζεται με τη Σχολή της Φρανκφούρτης, περιλαμβάνει τον Χορκχάιμερ (Horkheimer), τον Αντόρνο (Adorno), τον Μαρκούζε (Marcuse), τον Χάμπερμας (Habermas), τον Άπελ (Apel) και άλλους. Παρά τις διαφωνίες που έχουν μεταξύ τους σε πολλά σημεία, όλοι τους θεωρούν ότι κάθε προσπάθεια διαμόρφωσης της κοινωνικής επιστήμης σύμφωνα με το πρότυπο των φυσικών επιστημών αποτελεί άρνηση της ανθρώπινης ελευθερίας, και επομένως είναι λανθασμένη και ανήθικη.

Όπως και οι ερμηνειοκράτες, οι θιασώτες της κριτικής θεωρίας πιστεύουν ότι η προσπάθεια να δοθούν εξηγήσεις μέσω επικαλυπτόντων νόμων στην κοινωνική επιστήμη ενέχει μian ουσιώδη σύγχυση μεταξύ των αιτιοκρατικών νόμων και των κανονιστικών κανόνων. Επιπλέον, επισημαίνουν ότι οι εξηγήσεις στις φυσικές επιστήμες είναι ανιστορικές, μια θέση που δεν αρμόζει στις ανθρωπιστικές επιστήμες.

Ορισμένοι διαφωνούν με την άποψη ότι όλες οι φυσικές επιστήμες είναι ανιστορικές. Η εξελικτική βιολογία, η γεωλογία και η κοσμολογία, επισημαίνουν, είναι *ιστορικές* επιστήμες. Επιπλέον, ακόμη και στη φυσική, ορισμένες μη αναστρέψιμες διαδικασίες συγκροτούν φυσικές νομοτέλειες με ιστορικά και συγκεκριμένα (contextual) χαρακτηριστικά, και επομένως η άποψη ότι όλες οι εξηγήσεις στη φυσική είναι ανιστορικές είναι ανακριβής (Grünbaum 1984). Παρά το γεγονός ότι οι υποστηρικτές της κριτικής θεωρίας δέχονται αυτήν τη θέση, επιμένουν ότι το νόημα με το οποίο χρησιμοποιείται ο όρος «ιστορικός» δεν εί-

να εφαρμόσιμο σε τέτοιους νόμους ή στις ονομαζόμενες ιστορικές επιστήμες. Για παράδειγμα, ο Άπελ λέει:

Πιστεύω αλήθεια ότι η φυσική έχει να κάνει με μη αναστρεψιμότητα με την έννοια της δεύτερης αρχής της θερμοδυναμικής . . . Αλλά με αυτήν ακριβώς την έννοια της μη αναστρεψιμότητας, η φυσική μπορεί να θεωρεί τη φύση οριστικά προσδιορισμένη ως προς το μέλλον της και επομένως μη έχουσα ιστορία, υπό μίαν έννοια της ιστορίας που δεν θα υπαγόταν σε οντολογική εξαντικειμενίση.

Αντίθετα, η κοινωνική επιστήμη . . . πρέπει να υποθέτει όχι μόνο τη μη αναστρεψιμότητα με την έννοια μιας στατιστικά καθορισμένης διαδικασίας αλλά τη μη αναστρεψιμότητα με την έννοια ότι η πρόοδος της ανθρώπινης γνώσης επηρεάζει τη διαδικασία της ιστορίας με μη αναστρέψιμο τρόπο (1979, 20).

Οι παρατηρήσεις του Άπελ υπονοούν ότι όταν η «κριτική θεωρία» αναφέρεται στον ειδικά ιστορικό χαρακτήρα των κοινωνικών επιστημών, ο όρος «ιστορία» έχει την ειδικότερη σημασία που του προσδίδει ο Κόλλινγουντ. Οι άνθρωποι –εν αντιθέσει προς τα απλά φυσικά σώματα– θεωρούνται ικανοί να χρησιμοποιούν τη γνώση τους για το παρελθόν ώστε να επαναπροσδιορίζουν την πορεία των γεγονότων και να μεταβάλλουν τα αποτελέσματα. Εφόσον οι άνθρωποι είναι συνειδητοί δρώντες με δικούς τους σκοπούς, διαμορφώνουν την ιστορία με τρόπους που δεν ανήκουν στις δυνατότητες των μη νοημόνων μερών της φύσης.

Όπως ο Κόλλινγουντ, οι υποστηρικτές της κριτικής θεωρίας θέλουν ο όρος «ιστορία» να αναφέρεται μόνο σε περιγραφές της αυτόνομης ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ας υπενθυμίσουμε ότι ο Κόλλινγουντ δεν εφαρμόζει τον όρο «ιστορικό» σε διαδικασίες της φύσης που δεν ενέχουν ανθρώπινες προθέσεις – ούτε καν στις γεωλογικές και εξελικτικές διαδικασίες οι οποίες συνήθως ονομάζονται ιστορικές, διότι, όπως λέει:

Οι διαδικασίες της φύσης μπορούν να περιγραφούν ακριβώς ως ακολουθίες απλών συμβάντων, όχι όμως και οι διαδικασίες της ιστορίας. Δεν είναι διαδικασίες απλών συμβάντων αλλά διαδικασίες πράξεων, οι οποίες έχουν μια εσωτερική πλευρά που συνίσταται σε νοητικές διαδικασίες· αυτό που αναζητά ο ιστορικός είναι ακριβώς οι νοητικές διαδικασίες. Κάθε ιστορία είναι ιστορία της σκέψης (Collingwood 1946, 215).

Το ευρύτερο κριτικό πρόγραμμα, με την έμφαση που δίνει στην ιστορία, γίνεται πιο κατανοητό αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι υποστηρικτές της κριτικής θεωρίας είναι πεπεισμένοι ότι τα σύγχρονα κοινωνικά συστήματα είναι γενικώς καταπιεστικά, άδικα, και πρέπει να μεταρρυθμισθούν. Πιστεύουν ότι η προσπάθεια να διαμορφωθούν οι κοινωνικές επιστήμες κατά το πρότυπο των φυσικών

επιστημών είναι ανήθικη, διότι δημιουργεί εμπόδια στη βελτίωση της κοινωνίας. Θεωρούν ότι, ενώ κανονικότητες που παρατηρούνται στο παρόν κοινωνικό σύστημα είναι αποτέλεσμα ατυχών ιστορικών περιστάσεων, όταν οι κοινωνικοί επιστήμονες τις παρουσιάζουν ως νόμους, υποβάλλουν την ιδέα ότι είναι ανάλογες με τους αμετάβλητους νόμους της φύσης. Επιπλέον, οι εξηγήσεις της σημερινής αθέμιτης κατάστασης που επικαλούνται αυτούς τους «νόμους» υποβάλλουν την ιδέα ότι μια καλύτερη κοινωνική διεύθετηση δεν είναι δυνατή (εφόσον θα παραβίαζε τους νόμους). Οι υποστηρικτές της κριτικής θεωρίας φοβούνται ότι η υιοθέτηση του προτύπου εξήγησης των φυσικών επιστημών για τα κοινωνικά φαινόμενα εξυπηρετεί τη διατήρηση του καθεστώτος άδικων και καταπιεστικών κοινωνικών θεσμών.

Ωστόσο, αντίθετα με την υπόθεση της κριτικής θεωρίας, οι επιστήμονες δεν θεωρούν κάθε παρατηρούμενη κανονικότητα ως νόμο. Η αφοσίωση στην επιστημονικότητα δεν εμποδίζει κανέναν κοινωνικό επιστήμονα να διακρίνει τις συμπτωματικές συναρτήσεις ή τις παροδικές τάσεις από τους αυθεντικούς νόμους. Ακόμη, η ύπαρξη νόμων δεν συνεπάγεται την απουσία κοινωνικής αλλαγής. Μια αλλαγή των συνθηκών μπορεί να αποβεί καλή ή κακή. Επομένως, μια κοινωνική επιστήμη που έχει ταχθεί να παρέχει επιστημονικές εξηγήσεις δεν είναι υποχρεωτικά στην υπηρεσία των καθεστώτων που επιδιώκουν να διατηρήσουν την κυριαρχία τους εμφανίζοντας όλες τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές ως αναπόφευκτες συνέπειες φυσικών νόμων.

Επειδή οι υποστηρικτές της κριτικής θεωρίας πιστεύουν ότι οι πρωταρχικοί στόχοι των φυσικών επιστημών είναι η πρόβλεψη και ο έλεγχος του φυσικού περιβάλλοντος, θεωρούν ότι μια κοινωνική επιστήμη με όμοιες μεθόδους και σκοπούς θα έχει ως στόχο την πρόβλεψη και τον έλεγχο της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Όμως μια τέτοια ανθρωπιστική επιστήμη θα είναι εγγενώς χειραγωγική και συνεπώς ηθικά απαράδεκτη.

Αν και ορισμένες εξωφρενικές αξιώσεις του συμπεριφορισμού μπορούν, όπως είδαμε, να στηρίξουν την άποψη ότι στόχος των ανθρωπιστικών επιστημών είναι η πρόβλεψη και ο έλεγχος της συμπεριφοράς, η άποψη αυτή δεν είναι ακριβής. Είναι λάθος να παρουσιάζεται η επιστήμη ως μία απλή τεχνική. Ο πρωταρχικός στόχος της επιστήμης είναι η απόκτηση γνώσης για τον κόσμο. Αυτό δεν σημαίνει ότι η επιστήμη είναι ηθικά ουδέτερη. Η απόκτηση γνώσης θέτει και ηθικά ερωτήματα. Για παράδειγμα, αν ο μόνος τρόπος για να μάθουμε πώς αντιδρούν οι άνθρωποι σε μία δεδομένη μορφή βασανιστηρίων είναι να υποβληθούν σε μια τέτοια μεταχείριση, τότε ηθικοί λόγοι μπορούν βέβαια να μας εμποδίσουν να αποκτήσουμε την εν λόγω γνώση. Ο τρόπος απόκτησης και χρήσης της γνώσης, οι πόροι που θα όφειλαν να αφιερωθούν στην απόκτησή της θέτουν σημαντικά ηθικά ζητήματα, τα οποία πρέπει να διατυπώνονται. Ωστόσο, οι νόμιμες ηθικές ανησυχίες δεν προωθούνται με την παρερμηνεία ή την παρανόηση των στόχων της επιστήμης. Επιπλέον, η άποψη των υποστηρικτών της κριτικής θεωρίας ότι η επιστήμη στοχεύει πρωτίστως στο χειρισμό και τον

έλεγχο της φύσης δεν συμβαδίζει με τη δική τους αντίληψη ότι η επιστήμη στηρίζει το υφιστάμενο καθεστώς και δεν ενδιαφέρεται για τις δυνατότητες αλλαγής και μεταρρύθμισής του.

Μολονότι η αντίληψη της κριτικής θεωρίας για το χαρακτήρα της φυσικής επιστήμης δεν είναι ακριβής, οι ηθικές ανησυχίες της για τις κοινωνικές επιστήμες, όπως εκείνες του Μακιντάιρ, ενδέχεται να είναι βάσιμες. Είναι προφανές ότι κάθε επιστημονική μελέτη του ανθρώπου πρέπει να ενδιαφέρεται για τις αξίες και τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα (βλέπε την έκθεση της ιατρικής ηθικής στο Κεφάλαιο 8). Μπορεί να θεωρηθεί ανήθικη, για παράδειγμα, η παροχή πειραματικών φαρμάκων σε ανθρώπους χωρίς τη συγκατάθεσή τους και τη λήψη όλων των προληπτικών μέτρων προς αποφυγή αθέμιτων συνεπειών. Ανήθικη, επίσης, μπορεί να θεωρηθεί η πρόκληση ψυχικής ταραχής και ταλαιπωρίας με σκοπό να διαπιστωθεί πώς οι άνθρωποι χειρίζονται μια παρόμοια εσωτερική ένταση.

Τόσο στις φυσικές όσο και στις κοινωνικές επιστήμες φαίνεται εύλογο ότι η επιλογή των ερευνητικών αντικειμένων και η χρηματοδότηση αυτών των ερευνών οφείλει να υπάγεται σε ηθικό έλεγχο. Όταν οι πόροι είναι περιορισμένοι, δεν είναι δυνατό να υποστηριχθούν όλα τα ερευνητικά προγράμματα και, παρόλο που δεν είναι φρόνιμο να απορρίπτονται ορισμένες μελέτες επειδή δεν προσφέρουν ένα άμεσο ανθρώπινο όφελος, η υπόσχεση βελτίωσης της ανθρώπινης κατάστασης οφείλει να είναι ένας σημαντικός – αν όχι καθοριστικός – παράγοντας στις αποφάσεις για την έρευνα.

Επιπλέον, όταν οι κοινωνικοί επιστήμονες καλούνται να προσφέρουν την «εμπειρογνωμοσύνη» τους στους νομοθέτες σχετικά με ρυθμίσεις που επιδρούν στην ποιότητα της ανθρώπινης ζωής, έχουν την ισχυρή ηθική υποχρέωση να μην υπερτιμούν την αξιοπιστία των πορισμάτων τους. Για παράδειγμα, ο προσανατολισμός των μαθητών του δημοτικού προς διάφορες εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές με βάση μια πρώιμη εξέταση μπορεί να τους αδικήσει στερόντας τους το δικαίωμα να ακολουθήσουν μια σταδιοδρομία της δικής τους επιλογής, και τούτο αποφεύγεται μόνον αν είναι αναγνωρισμένος ο επισφαλής χαρακτήρας των εξετάσεων αυτού του τύπου και έχει προβλεφθεί η δυνατότητα επανεκτίμησης του μαθητή και επαναπροσανατολισμού του. Οι κοινωνικοί επιστήμονες θα δρούσαν ανήθικα αν χρησιμοποιούσαν το φωτοστέφανο της «επιστήμης» για να προσδώσουν στα σημερινά πορίσματα των ειδικοτήτων τους το καθεστώς καλά θεμελιωμένων φυσικών θεωριών. Όταν η εφαρμογή κάποιων θεωριών (στις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες) μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την ανθρώπινη ζωή, έχουμε την ηθική ευθύνη να παραδεχόμαστε τον επισφαλή χαρακτήρα των θεωριών και να προχωρούμε στην εφαρμογή τους με επιφυλακτικότητα.

Οι περισσότερες από τις παραπάνω σκέψεις ισχύουν για τη συμπεριφορά, τόσο των φυσικών, όσο και των κοινωνικών επιστημόνων. Τα παραπάνω παραδείγματα, όπως και πολλά άλλα, καταρρίπτουν τον ισχυρισμό ότι είναι δυνατός ένας

σαφής διαχωρισμός των γεγονότων και των αξιών, και ότι μόνο τα γεγονότα ενδιαφέρουν την επιστήμη, όχι οι αξίες· ακόμη και όταν περιορίζουμε την ισχύ του στις κοινωνικές επιστήμες εν αντιθέσει προς τις φυσικές. Επιπλέον, εφόσον η φύση των αξιών και οι αξιολογικές κρίσεις έχουν κεντρική σημασία για την ανθρώπινη κοινωνική ζωή, το ενδιαφέρον για την κατανόησή τους φαίνεται να εαποτελεί συγκροτητικό στοιχείο των κοινωνικών επιστημών.

11.7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το πρόβλημα με το οποίο ξεκίνησε αυτό το κεφάλαιο ήταν εάν μπορεί να υπάρξει μια *επιστήμη* της ανθρώπινης συμπεριφοράς κατά το πρότυπο των φυσικών επιστημών. Στην πορεία του κεφαλαίου εξετάσαμε ορισμένες καταφατικές και αρνητικές απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα, δείξαμε όμως μεγαλύτερη συμπάθεια στη φυσιοκρατική θέση. Οι ενστάσεις της ερμηνειοκρατίας και της κριτικής θεωρίας κατά της δυνατότητας των κοινωνικών επιστημών δεν αντιλαμβάνονται ορθώς τους στόχους και τις μεθόδους των φυσικών επιστημών.

Ταυτόχρονα, είναι γεγονός ότι οι κοινωνικές επιστήμες προοδεύουν με πολύ αργό ρυθμό και ότι οι φυσιοκράτες δεν είναι σε θέση να δώσουν μια ικανοποιητική εξήγηση για αυτήν την αργοπορία. Η απάντηση ότι οι κοινωνικές επιστήμες είναι πολύ νεότερες και απλώς δεν έχουν προλάβει να προχωρήσουν, δεν είναι πολύ πειστική, διότι οι άνθρωποι ασχολούνται με αυτά τα ζητήματα όσον καιρό ασχολούνται και με τον φυσικό κόσμο. Η απάντηση ότι το αντικείμενο αυτών των επιστημών είναι πιο πολύπλοκο είναι και αυτή επισφαλής, εφόσον και η πολυπλοκότητα του φυσικού κόσμου είναι βέβαια μεγάλη. Εκείνο όμως που φαίνεται να αληθεύει είναι ότι ορισμένες πολυπλοκότητες μπορούν κατά κοινή ομολογία να αγνοηθούν στη συζήτηση νομοειδών γενικεύσεων στις φυσικές επιστήμες. Για παράδειγμα, μία απόφαση υιοθετήθηκε ευρέως τον δέκατο έβδομο αιώνα (αν και όχι εντελώς χωρίς διαφωνίες): να επικεντρωθεί η έρευνα στις «πρωτογενείς» ιδιότητες του υλικού κόσμου, όπως είναι η μάζα και η ταχύτητα, και να αγνοηθούν χάριν της επιστημονικής γνώσης ιδιότητες όπως το χρώμα, η γεύση, η οσμή, ο ήχος, και η αφή. Αυτή η απόφαση επέτρεψε πολύ μεγάλη πρόοδο των επιστημών. Οι πρωτογενείς ιδιότητες ήταν ευκολότερα μετρήσιμες με τα συνήθη όργανα, κάτι που με τη σειρά του έφερε στο φως σχέσεις ικανές να εκφρασθούν με μαθηματικούς όρους.

Με την πρόοδο των στατιστικών τεχνικών, οι κοινωνικοί επιστήμονες μπόρεσαν να μετρήσουν και να ποσοτικοποιήσουν ορισμένα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής, καθώς και να μελετήσουν σημαντικές σχέσεις που υφίστανται μεταξύ διαφόρων ποσοτήτων· ωστόσο, απέχουμε ακόμη πολύ από μια συμφωνία σχετικά με τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής που μπορούν να αγνοηθούν, έστω προσωρινά, όταν επιλέγουμε τα χαρακτηριστικά που θα ποσοτικοποιήσουμε. Στις κοινωνικές επιστήμες δεν είμαστε ποτέ τόσο σίγουροι όσο στις φυσικές

επιστήμες ότι αυτό που υπολογίζουμε ή μετράμε είναι και το ουσιώδες για την κατανόηση του αντικειμένου. Η επιλογή μεταβλητών είναι στενά συνδεδεμένη με τους σκοπούς στους οποίους υπάγεται η μελέτη μας της ανθρώπινης συμπεριφοράς, και οι ίδιοι οι σκοποί είναι διαφορετικοί και σύνθετοι, έτσι ώστε να αμφιβάλλουμε συχνά αν έχουμε απομονώσει τις σημαντικές μεταβλητές. Είναι γνωστή η δυσκολία να εκφραστούν ποσοτικά οι αξιολογικές κρίσεις: οι ανθρώπινες προτιμήσεις δεν ακολουθούν πάντα τα αυστηρά κριτήρια που υποθέτει το πρότυπο ορθολογικότητας των οικονομολόγων. Η αβεβαιότητά μας σχετικά με αυτά τα θέματα ίσως είναι η κύρια αιτία της ανησυχίας που προκαλεί η αναζήτηση νομοτελειών στην κοινωνική επιστήμη. Επιπλέον, οι νόμοι που προτείνουν οι κοινωνικοί επιστήμονες εμφανίζονται συχνά αόριστοι ή τετριμμένοι, επειδή οι τελευταίοι επιλέγουν τις μεταβλητές τους πολύ συντηρητικά, όπως είναι σωστό.

Από τον δέκατο έβδομο αιώνα, η διατύπωση σχέσεων με ποσοτικούς όρους υπήρξε αναπόσπαστο μέρος της «επιστημονική γνώση». Γιατί η επιστήμη αποδίδει τόσο μεγάλη σημασία στις ποσοτικές σχέσεις εννοίας: Αυτό είναι επίσης ένα εξαιρετικά δύσκολο και ανεπαρκώς διερευνημένο ζήτημα, ωστόσο η απάντησή του φαίνεται εν μέρει να έγκειται στην ευκολία με την οποία διαβιβάζεται η ποσοτική πληροφορία. Η επιστημονική γνώση είναι ένα εγχείρημα που βασίζεται στη συνεργασία, γι' αυτό αναμένουμε ότι τα αποτελέσματα και οι ανακαλύψεις του ενός ερευνητή θα διαβιβασθούν και θα κατανοηθούν από τους άλλους με την ελάχιστη δυνατή ασάφεια. Όμως, όπως αναγνωρίζει και ο Μιλλ (1874, βιβλίο 6, κεφάλαιο 7), η πρόοδος των κοινωνικών επιστημών μπορεί να εμποδιστεί από αλόγιστες προσπάθειες εφαρμογής στην ανθρώπινη συμπεριφορά τεχνικών που έχουν δώσει καλά αποτελέσματα στις φυσικές επιστήμες, προτού αποφασίσουμε τι ακριβώς θα μετρήσουμε και τι θα παραβλέψουμε. Ωσπου να προχωρήσουμε προς την επίλυση αυτού του δύσκολου προβλήματος, ο στόχος της φυσιοκρατικής κοινωνικής επιστήμης θα παραμένει εν πολλοίς ανέφικτος.

Η φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών, όπως οι ίδιες οι κοινωνικές επιστήμες, είναι πολύ λιγότερο ανεπτυγμένη από τη φιλοσοφία των φυσικών επιστημών και τη φιλοσοφία των βιολογικών επιστημών. Η μικρότερη ανάπτυξη αυτού του πεδίου οφείλεται εν μέρει στο ότι δεν έχει δεχθεί την απαιτούμενη προσοχή από τους φιλοσόφους. Όμως παραδόξως, η φιλοσοφική επεξεργασία ίσως είναι σημαντικότερη για τις κοινωνικές επιστήμες παρά για τις πιο προηγμένες, διότι ο φιλοσοφικός στοχασμός για τις ανθρώπινες ικανότητες, ανάγκες και αξίες θα είναι ασφαλώς αναγκαίος για να ληφθούν εμπεριστατωμένες αποφάσεις σχετικά με την αναγωγή των πολύπλοκων χαρακτηρισμών του κοινωνικού κόσμου σε πιο απλές συνιστώσες, η οποία θα διαφυλάσσει όσες απ' αυτές θεωρούμε σημαντικότερες για τη γνώση του εαυτού μας ως κοινωνικού όντος. Η δυνατότητα μιας κοινωνικής επιστήμης που θα οικοδομηθεί σε βάσιμα φιλοσοφικά θεμέλια υπάρχει, και αξίζει την τεράστια προσπάθεια που απαιτείται για να μετατραπεί η δυνατότητα σε πραγματικότητα.

ΘΕΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΣΥΖΗΤΗΣΙΝ

1. Πώς κρίνεται την ερμηνειοκρατική θέση ότι η σχέση μεταξύ λόγων και πράξεων δεν είναι αιτιοκρατική σχέση;
2. Ποιο είναι το νόημα του ισχυρισμού ότι οι κοινωνικές επιστήμες δεν είναι το ίδιο ανεπτυγμένες με τις φυσικές επιστήμες;
3. Ποια νομίζετε ότι είναι η καλύτερη εξήγηση για το γεγονός ότι οι κοινωνικές επιστήμες είναι λιγότερο ανεπτυγμένες;
4. Μία από τις κύριες αρχές της νεότερης φιλοσοφίας της επιστήμης (π.χ. του Λογικού Θετικισμού και του Λογικού Εμπειρισμού) είναι ότι η επιστήμη είναι ουδέτερη ως προς τις αξίες. Μπορεί να υπάρξει μια φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών που να είναι ουδέτερη ως προς τις αξίες; Να υπερασπίσετε την απάντησή σας έναντι ενδεχόμενων κριτικών.
5. Στο βιβλίο *Απόψεις* (1965b) και στο άρθρο «Εξήγηση στην Επιστήμη και την Ιστορία» (1962b), ο Χέμπελ υποστηρίζει τη θέση ότι οι εξηγήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς έχουν τη μορφή εξήγησης μέσω επικαλυπτόντων νόμων. Συζητήστε με κριτικό τρόπο την άποψή του δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στο ερώτημα για το αν οι προτεινόμενοι νόμοι σε τέτοιες εξηγήσεις έχουν εμπειρικό περιεχόμενο.
6. Εξηγήστε γιατί οι υποστηρικτές της κριτικής θεωρίας φοβούνται ότι μια επιστήμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς θα απειλούσε την αυτονομία.
7. Συζητήστε γιατί μπορεί (ή δεν μπορεί) να υπάρξει μια επιστήμη που να έχει ως αντικείμενό της άτομα με ελεύθερη βούληση. Στη συζήτησή σας, μην παραλείψετε να εξηγήσετε τι σημαίνει να έχει κανείς ελεύθερη βούληση.
8. Κρίνετε το ακόλουθο επιχείρημα κατά του ατομικισμού: «Οι άνθρωποι όταν βρίσκονται σε κοινωνικές ομάδες δεν σκέφτονται και δεν συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο όπως όταν λειτουργούν ως μεμονωμένα άτομα. Επομένως, οι ιδιότητες των κοινωνικών συναφειών δεν μπορούν να είναι αποτέλεσμα μόνο των σκέψεων και των πράξεων μεμονωμένων ατόμων» (Parineau 1978, 8).

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τα τελευταία χρόνια έχει εκδοθεί μια σειρά από εισαγωγικά βιβλία για τη φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών τα οποία δεν απευθύνονται σε εξειδικευμένο κοινό. Παραθέτουμε μια επιλογή βιβλίων που περιέχουν χρήσιμες βιβλιογραφίες:

BRAYBROOKE, DAVID (1987), *Philosophy of Social Science*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. Ο Μπρέμπρουκ εξετάζει πολύ λεπτομερειακά τρεις

διαφορετικές προσεγγίσεις των κοινωνικών επιστημών: τη φυσιοκρατία, την ερμηνειοκρατία και την κριτική θεωρία.

LITTLE, DANIEL (1990), *Varieties of Social Explanation: An Introduction to the Philosophy of Social Science*. Boulder: Westview Press. Ο Λιτλ εξετάζει πολλά τρέχοντα παραδείγματα εξήγησης σε διάφορα πεδία των κοινωνικών επιστημών.

PAPINEAU, DAVID (1978), *For Science in the Social Sciences*. New York: St. Martin's Press. Ο Παπινώ, εξετάζοντας ορισμένα κεντρικά προβλήματα των κοινωνικών επιστημών, υπερασπίζεται τη φυσιοκρατική άποψη από τις επιθέσεις της ερμηνειοκρατίας και της κριτικής θεωρίας.

ROSENBERG, ALEXANDER (1988), *Philosophy of Social Science*. Boulder: Westview Press. Μια έξοχη εισαγωγή που σχετίζει θέματα των κοινωνικών επιστημών με κεντρικά ζητήματα της σύγχρονης φιλοσοφίας.